

Міністерство освіти і науки України
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Інститут гуманітарної підготовки та державного управління
Кафедра публічного управління та адміністрування

СТРОЇЧ ВАСИЛЬ ВАСИЛЬОВИЧ

УДК_335.528__
(індекс)

**МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПУБЛІЧНОУПРАВЛІНСЬКИХ
ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В
УКРАЇНІ ТА ЄС**

ОП «Публічне управління та адміністрування»
Спеціальність 281 – «Публічне управління та адміністрування»

_____ **В. В. Строїч**

Науковий керівник: **Білоцький Олександр Вікторович**, к.ю.н., доцент

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

_____ **І. П. Лопушинський**

Рецензент

_____ **М. О. Красій**

Робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Івано-Франківськ – 2024

АНОТАЦІЯ

Строїч В. В. Порівняльний аналіз публічноуправлінських правовідносин у сфері пенсійного забезпечення в Україні та ЄС. – Рукопис.

Магістерська робота за спеціальністю 281 "Публічне управління та адміністрування". Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. Івано-Франківськ, 2024.

Магістерська робота присвячена аналізу публічноуправлінських правовідносин у сфері пенсійного забезпечення в Україні. У роботі розглянуто поняття, сутність та зміст публічного управління у цій сфері, а також досліджено пенсійне забезпечення як об'єкт управління. Проведено аналіз нормативно-правової бази пенсійного забезпечення в Україні та ЄС, зокрема охарактеризовано системи пенсійного забезпечення країн-членів ЄС, виділено їхні основні моделі та проведено порівняння із регулюванням пенсійного забезпечення в Україні.

У першому розділі досліджено теоретико-правові засади публічноуправлінських правовідносин у сфері пенсійного забезпечення, включаючи їхню сутність та особливості. Другий розділ присвячено аналізу нормативно-правової бази та порівнянню досвіду України та країн ЄС у пенсійному забезпеченні. Третій розділ зосереджено на ідентифікації проблем публічноуправлінських правовідносин у пенсійному забезпеченні та розробці рекомендацій щодо їх вдосконалення на основі європейського досвіду. Запропоновані рекомендації спрямовані на адаптацію найкращих європейських практик для підвищення ефективності функціонування пенсійної системи України.

Ключові слова: публічне управління, пенсійне забезпечення, публічноуправлінські правовідносини, нормативно-правова база, ЄС, Україна, рекомендації.

ANNOTATION

Stroiich V. V. Comparative analysis of public administrative legal relations in the field of pension provision in Ukraine and the EU. – Manuscript.

Master's thesis in specialty 281 "Public management and administration". Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. Ivano-Frankivsk, 2024.

The master's thesis is devoted to the analysis of public administrative legal relations in the field of pension provision in Ukraine. The work considers the concept, essence and content of public administration in this area, and also studies pension provision as an object of management. An analysis of the regulatory framework of pension provision in Ukraine and the EU is carried out, in particular, the pension provision systems of the EU member states are characterized, their main models are highlighted and a comparison is made with the regulation of pension provision in Ukraine.

The first section examines the theoretical and legal foundations of public administration legal relations in the field of pension provision, including their essence and features.

The second section is devoted to the analysis of the regulatory framework and a comparison of the experience of Ukraine and the EU countries in pension provision.

The third section focuses on identifying the problems of public administration legal relations in pension provision and developing recommendations for their improvement based on European experience.

The proposed recommendations are aimed at adapting the best European practices to increase the efficiency of the functioning of the pension system of Ukraine.

Key words: public administration, pension provision, public administration legal relations, regulatory framework, EU, Ukraine, recommendations.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНОУПРАВЛІНСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	8
1.1. Поняття, сутність та зміст публічного управління у сфері пенсійного забезпечення в Україні.....	8
1.2 Сфера пенсійного забезпечення України як об’єкт публічного управління	22
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ ТА ЄС.....	30
2.1. Характеристика системи пенсійного забезпечення в Україні.....	30
2.2 Основні моделі пенсійного забезпечення в державах-членах ЄС....	46
2.3 Порівняння регулювання пенсійного забезпечення в Україні та ЄС.....	58
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОУПРАВЛІНСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	77
3.1 Проблеми реалізації публічноуправлінських правовідносин у пенсійному забезпеченні України.....	77
3.2 Рекомендації щодо вдосконалення пенсійної системи України на основі досвіду ЄС.....	82
ВИСНОВКИ.....	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	96

ВСТУП

Актуальність теми. Забезпечення стабільності та ефективності пенсійної системи є одним із пріоритетних завдань публічного управління в сучасних умовах. Демографічні зміни, зокрема старіння населення, збільшення частки пенсіонерів у структурі суспільства та зменшення кількості осіб працездатного віку, створюють значні виклики для пенсійних систем багатьох країн, зокрема України. Тенденції обумовлюють необхідність перегляду механізмів пенсійного забезпечення, впровадження інноваційних підходів до управління та розробки довгострокових стратегій, які відповідатимуть сучасним реаліям і викликам.

В Україні пенсійна система характеризується рядом проблем, зокрема недостатністю фінансових ресурсів, низьким рівнем пенсійних виплат, значним тягарем для бюджету та невідповідністю очікуванням населення. З іншого боку, у країнах Європейського Союзу впроваджено різноманітні моделі пенсійного забезпечення, які демонструють ефективність в умовах подібних демографічних і економічних викликів. Порівняльний аналіз публічноуправлінських правовідносин у сфері пенсійного забезпечення дозволяє оцінити ці підходи та адаптувати їх до потреб і можливостей української системи.

Актуальність теми також обумовлена необхідністю впровадження європейських стандартів у сфері публічного управління пенсійним забезпеченням, що відповідає стратегічному курсу України на європейську інтеграцію. Укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС спричинило посилення співпраці в соціально-економічній сфері, зокрема у напрямку модернізації пенсійного забезпечення. Підвищення ефективності публічноуправлінських правовідносин є важливим елементом цієї трансформації.

Обґрунтування вибору теми. Порівняння пенсійних систем України та ЄС у контексті публічноуправлінських правовідносин є недостатньо дослідженим питанням, що потребує комплексного аналізу нормативно-правової бази, механізмів функціонування та управління. У сучасній науковій літературі значна увага приділяється пенсійній реформі в Україні, Питанням пенсійного забезпечення займалися такі вчені, як С. В. Бурденюк, В. В. Жихарева, Т. М. Козак, Н. М. Липко, М. Г. Марич, Ю. Л. Мохова, М. В. Паршикова, О. Піщуліна, Н. О. Писаренко, О. А. Сокурєнко, Т. В. Хромих, Л. І. Шалієвська, А. С. Шупер. Однак, багато проблем пенсійного забезпечення залишаються невирішеними і потребують подальшого глибокого аналізу та розробки концептуальних підходів до реформування, особливо з урахуванням міжнародного досвіду та інституціональних трансформацій однак недостатньо висвітлено можливості застосування європейських практик.

Мета дослідження полягає у визначенні відмінностей і спільних рис публічноуправлінських правовідносин у сфері пенсійного забезпечення в Україні та ЄС, а також у формулюванні пропозицій щодо вдосконалення національної системи пенсійного забезпечення.

Завдання дослідження:

розкрити сутність поняття, сутність та зміст публічного управління у сфері пенсійного забезпечення в Україні;

визначити місце пенсійного забезпечення як об'єкта публічноуправлінської діяльності;

проаналізувати міжнародно-правові стандарти у сфері пенсійного забезпечення;

дослідити сучасний стан і структуру системи пенсійного забезпечення в Україні;

проаналізувати основні моделі пенсійних систем у державах-членах ЄС;

провести порівняльний аналіз нормативно-правового регулювання пенсійного забезпечення в Україні та країнах ЄС;

виявити основні проблеми реалізації публічноуправлінських правовідносин у пенсійному забезпеченні України;

розробити рекомендації щодо вдосконалення пенсійної системи України на основі досвіду ЄС.

Об'єкт дослідження — система публічноуправлінських правовідносин у сфері пенсійного забезпечення.

Предмет дослідження — нормативно-правові основи та механізми регулювання пенсійного забезпечення в Україні та ЄС.

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, порівняння, а також спеціальні методи юридичного аналізу, системного підходу, порівняльно-правового аналізу, що забезпечують об'єктивність і достовірність отриманих результатів.

Наукова новизна роботи полягає в узагальненні особливостей публічноуправлінських правовідносин у сфері пенсійного забезпечення, розробці рекомендацій щодо адаптації кращих європейських практик до української нормативно-правової бази.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання для вдосконалення законодавства України, розробки стратегічних документів у сфері пенсійного забезпечення та підвищення ефективності публічного управління.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 104 сторінки. У роботі використано 76 джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНОУПРАВЛІНСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1.1 Поняття, сутність та зміст публічного управління у сфері пенсійного забезпечення в Україні

Публічноуправлінські правовідносини – це сукупність суспільних відносин, що виникають у процесі здійснення державної влади та місцевого самоврядування, регулюються нормами публічного права і спрямовані на задоволення суспільних потреб¹.

Публічне управління у сфері пенсійного забезпечення в Україні є складовою частиною системи державного управління, що спрямована на забезпечення соціальних гарантій громадянам відповідно до законодавства. Його основною метою є організація та регулювання процесів, пов'язаних із наданням пенсійних виплат, їх фінансуванням та адмініструванням відповідних фондів.

У навчальному посібнику «Основи публічного управління та адміністрування» підкреслюється, що управління розглядається як виконання завдань відповідно до наданих інструкцій. Водночас, ефективність або якість виконання залишається поза межами уваги цього процесу, оскільки контроль за цим здійснюється політичними суб'єктами, які формують відповідні інструкції². Таке спрощене розуміння управління зводить його зміст лише до технічного забезпечення виконання управлінських рішень. Згідно з позицією К. О. Колесникової, управління — це, передусім, процедура реалізації

---

¹ Управлінські, правові та соціально-економічні аспекти імплементації *acquis communautaire* у діяльності органів публічної влади України / За заг. ред. докторів юридичних наук Л.Ю. Величко та С.М. Клімової. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2021. 204 с

² Лазор О. Д., Лазор О. Я., Юник І. Г. Основи публічного управління та адміністрування : навч.-метод. посіб. Київ : Ліра-К, 2017. 267 с.

прийнятих рішень, тоді як їх вироблення перебуває поза межами адміністрування, яке має переважно технічний, інструментальний характер³.

Проте в науковій літературі поширене і ширше трактування управління. Наприклад, К. Л. Бугайчук визначає публічне управління як підзаконну, юридично-владну діяльність органів держави, яка має виконавчо-розпорядчий характер і спрямована на реалізацію законів, виконання завдань і функцій держави. Вона здійснюється через організаційний вплив на суспільні відносини у всіх сферах життєдіяльності⁴. Така дефініція є прийнятною також для характеристики державного управління, що свідчить про їхній близький змістовий зв'язок і обґрунтовує ототожнення цих понять деякими дослідниками.

У контексті такого підходу адміністрування включає не лише виконання управлінських рішень, але й їх вироблення, набуваючи більш комплексного характеру. Таким чином, адміністрування перетворюється на цілісний процес, що охоплює як розробку, так і реалізацію управлінських завдань.⁵

Публічне управління визначається як організаційно-розпорядча діяльність, що здійснюється компетентними суб'єктами для реалізації державної політики. Вироблення політики, у свою чергу, належить до іншого типу суспільної активності, спрямованої на стратегічне планування та формування пріоритетів розвитку держави, процес покладений на посадовців, які займають політичні посади, несуть відповідальність за прийняті рішення та визначають стратегічні орієнтири функціонування суспільних інститутів.

Необхідність інституційного розмежування функцій формування та реалізації політики активно обґрунтовується в наукових дослідженнях і знайшла нормативне закріплення у Законі України «Про центральні органи

---

³ Колесникова К. О. Публічне адміністрування в Україні : огляд літературних джерел. Теорія та практика державного управління. 2013. Вип. 3(42). 8 с

⁴ Бугайчук К. Л. Співвідношення публічного адміністрування з іншими управлінськими категоріями. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2017. Вип. 4. С. 154-165.

⁵ Легеза Ю. О., Кулінич К. А. Розгляд питання поняття «публічне адміністрування». Право і суспільство. 2016. № 6(2). С. 107-111

виконавчої влади»⁶. Закон передбачає закріплення функцій розроблення політики за міністерствами, які виступають як центральні органи виконавчої влади, а виконавчі функції делегуються окремим установам, що забезпечує спеціалізацію та ефективність управління.

У сфері пенсійного забезпечення таке функціональне розмежування проявляється у співпраці Міністерства соціальної політики України та Фонду соціального страхування. Міністерство відповідає за стратегічне управління, включаючи визначення напрямів реформування пенсійної системи, розроблення законодавчих ініціатив та нормативно-правової бази. Фонд соціального страхування виконує адміністративні функції, зокрема організацію збору страхових внесків, адміністрування виплат і контроль за виконанням законодавства⁷.

Запровадження такого поділу функцій підвищує прозорість та ефективність управлінських процесів, забезпечує розподіл відповідальності між суб'єктами та дозволяє уникнути дублювання функцій. Крім того, розмежування стратегічного планування та виконання рішень сприяє гнучкості системи управління, поліпшенню якості послуг, що надаються населенню, та забезпечує відповідність державної політики сучасним викликам.

Чітке функціональне розмежування забезпечує послідовність реалізації пенсійної політики та підвищує її результативність, що створює умови для ефективного використання ресурсів, сприяє інституційній стабільності та забезпечує виконання державних зобов'язань перед громадянами.

Державна політика, як зазначає професор І. Г. Лук'яненко, функціонує не лише як форма публічного управління, але й як один із найпотужніших його організаційних потенціалів. Водночас публічне адміністрування

---

⁶ Про центральні органи виконавчої влади. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text> (дата звернення: 08.12.2024).

⁷ Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/catalog/ministerstvo-sotsialnoi-politiki-ukraini> (дата звернення: 01.12.2024).

виконує подвійну роль — як форма державної політики, так і як інструмент її практичного втілення⁸.

Публічне управління традиційно розглядається як механізм реалізації державної політики, однак результати управлінської діяльності мають значний вплив і на процес її формування. Наприклад, органи виконавчої влади, такі як Фонд соціального страхування, на практиці не лише виконують завдання, передбачені законодавством, але й активно беруть участь у формуванні політики. Так, у разі, якщо правління Фонду соціального страхування протягом визначеного терміну не ухвалює рішення щодо призначення директора виконавчої дирекції, кандидатура подається для затвердження Кабінету Міністрів України за погодженням з відповідним комітетом Верховної Ради України, що свідчить про те, що навіть у ситуації чіткого розмежування політичної та управлінської діяльності, управлінський досвід залишається ключовим джерелом інформації для коригування державних пріоритетів.

Отже, хоча формально державна політика та публічне управління виконують різні функції, їх взаємодія є надзвичайно важливою для забезпечення стабільності та ефективності управлінських процесів. Публічне адміністрування, виступаючи засобом реалізації політики, одночасно акумулює практичні знання та інформацію, що стають основою для визначення подальших напрямків державного розвитку. Така двостороння взаємодія підкреслює важливість узгодження управлінських рішень із політичними пріоритетами, забезпечуючи їхню адаптивність до актуальних викликів і потреб суспільства.

Існують інші підходи до пізнання сутності публічного управління, які значно розширюють його зміст далеко за межі традиційного розуміння поняття "управління"⁹. Спочатку варто звернути увагу на концептуальні зміни, які відображають відхід від домінування управлінського

---

⁸ Системний аналіз формування державної політики в умовах макроекономічної дестабілізації : монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. І. Г. Лук'яненко. Київ : НаУКМА, 2017. 463 с.

⁹ Кравець І. В., Якобчук В. П., Іванюк О. В. Глобальна архітектура інститутів публічного управління та адміністрування. Інвестиції : практика та досвід. 2018. № 7. С. 105-109

владарювання. Це відображає визнання того, що управління стосується лише певної частини суспільних відносин, які регулюються адміністративним правом.

Розширення змісту публічного управління до всього предмету адміністративного права є одним із основних підходів, які демонструють його багатогранність. Наприклад, у роботах В. Б. Авер'янова виділено так звані "неуправлінські сфери", які охоплюють застосування адміністративного примусу, розгляд індивідуальних адміністративних справ і скарг, прийняття адміністративних актів, надання адміністративних послуг, а також ухвалення рішень, що зобов'язують приватних осіб¹⁰. Отже, публічне управління, виходячи з цього підходу, набуває значення ширшої категорії, ніж просто управлінська діяльність.

Окрім того, необхідно враховувати, що такий підхід сприяє інтеграції багатофункціональності у структуру публічного управління. Наприклад, адміністративні послуги включають не лише організаційно-розпорядчі функції, але й елементи соціального забезпечення, які відповідають потребам суспільства. Переважно така багатогранність дає можливість державі реагувати на соціальні виклики більш ефективно, використовуючи комплексний підхід.

Разом з тим, розгляд публічного управління як багатофункціонального явища дозволяє зробити висновок, що межі між управлінськими та неуправлінськими функціями є умовними, адже обидві складові взаємодіють у контексті досягнення загальних цілей соціального розвитку. Отже, публічне управління стає не лише інструментом реалізації владних функцій, але й засобом організації взаємодії між державою і суспільством.

Наступний підхід орієнтований на розширене розуміння державного управління, охоплюючи всі три гілки влади: законодавчу, виконавчу, судову,

---

¹⁰ Державне управління : проблеми адміністративно-правової теорії та практики : монографія / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Факт, 2003. 384 с.

а також їх взаємодію¹¹. Проте, з урахуванням конституційного принципу поділу влади, що є основоположним для вітчизняної правової системи, такий підхід є суперечливим. Кожна гілка влади реалізує свої функції у власній, властивій їй формі, тоді як публічне управління зазвичай розглядається як переважна форма діяльності виконавчої влади.

З огляду на вищезазначене, публічне управління варто розглядати як систему врегульованих адміністративним правом суспільних відносин, що не обмежується лише власне управлінськими аспектами. Зокрема, визнання неуправлінських сфер, таких як сприяюче урядування, стало основою для розширення змісту поняття "публічне управління". Це дозволяє враховувати не лише організаційно-розпорядчі аспекти, але й ширший спектр правовідносин, спрямованих на забезпечення ефективної реалізації функцій держави.

Водночас, важливо інтегрувати позитивні властивості, які було виявлено в межах інших теоретичних підходів. Зокрема, слід враховувати якісну специфіку, що відображає обсяг управлінської діяльності, процедурний характер, професіоналізм, а також правореалізаційну спрямованість. Усі ці аспекти становлять основу інструментального розуміння публічного управління, сприяючи його оптимізації як інструменту досягнення суспільних цілей.

Публічне управління у сфері пенсійного забезпечення, незважаючи на його важливість, залишається недостатньо розробленим напрямом у вітчизняній науці адміністративного права. Питання, пов'язані з аналізом публічного управління в цій сфері, наразі не отримали належної уваги науковців. Існуючі публікації здебільшого обмежуються загальними згадками або висвітленням окремих аспектів цього явища. Проте водночас можна спостерігати зростаючий інтерес до суміжних питань, таких як

---

¹¹ Кальниш Ю. Г., Лозинська Т. М., Тимцуник В. І. Публічне управління та адміністрування : навч. посіб. Полтава : РВВ ПДАА, 2015. 279 с

"управління пенсійним забезпеченням"¹², "адміністративно-правове регулювання правовідносин у сфері пенсійного забезпечення"¹³, "менеджмент пенсійного забезпечення"¹⁴.

Цей інтерес пояснюється не лише зростанням актуальності проблеми, але й активною трансформацією сфери пенсійного забезпечення. Наразі процес змін у цій сфері триває, що ускладнює її детальне дослідження. Зміни стосуються як нормативно-правового регулювання, так і організаційних підходів до забезпечення пенсійних виплат. Відсутність завершеності цих процесів створює додаткові виклики для вчених, які прагнуть системно розглянути питання публічного управління у цьому контексті.

Особливе значення у дослідженні публічного управління у сфері пенсійного забезпечення має унікальність самого явища пенсійного забезпечення. Пенсійне забезпечення є важливим соціальним інститутом, який поєднує економічні, правові та управлінські аспекти. Його специфіка визначається необхідністю забезпечення фінансової стабільності системи, захисту прав громадян на соціальне забезпечення та гармонійного поєднання інтересів держави, роботодавців і працівників.

Відтак, для всебічного аналізу публічного управління у сфері пенсійного забезпечення необхідно враховувати міждисциплінарний характер цієї сфери. Поєднання адміністративного, фінансового та соціального підходів може стати основою для розроблення ефективних моделей управління, спрямованих на забезпечення стабільності пенсійної системи та підвищення її ефективності. Зрештою, дослідження особливостей публічного управління у цій сфері може сприяти вдосконаленню практичної реалізації пенсійної політики та її адаптації до сучасних викликів.

Особливості застосування терміна «управління» у сфері пенсійного забезпечення часто пов'язані із визначенням його функцій через призму

---

¹² Андрійв В.М., Кучма О.Л., Сієвова Л.М. Пенсійне забезпечення у солідарному рівні загальнообов'язкового державного пенсійного страхування : монографія. Київ : Маслаков, 2018. 474 с

¹³ Баранова В., Кулікова Є. Система пенсійного забезпечення України та євроінтеграційні процеси. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2016. № 1. С. 5-16.

¹⁴ Діденко Л.В., Тітор В.С. Сучасний стан системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. 2020. № 1-2. С. 76-86.

справляння зборів за надання адміністративних послуг суб'єктами публічного управління. У багатьох випадках таке трактування адаптоване до понятійного апарату податкового права, де використовується термін «податкове адміністрування». Традиційно його сприймали у контексті інструментального підходу, орієнтованого на процедури зі сплати податків і зборів. Проте сучасна практика демонструє еволюцію цього підходу у напрямі ширшого розуміння.

Наприклад, у Податковому кодексі України (п. п. 14.1.1-1 п. 14.1 ст. 14) адміністрування податків, зборів, митних платежів та єдиного внеску визначено як сукупність рішень і процедур контролюючих органів, що формують інституційну структуру податкових і митних відносин. Вони охоплюють ідентифікацію та облік платників, організацію та контроль за сплатою податків, а також забезпечення сервісного обслуговування платників¹⁵. У цьому контексті адміністрування зборів у сфері пенсійного забезпечення перестає бути виключно примусовою чи контрольною діяльністю, а набуває комплексного значення.

Збереження вузького інструментального підходу, який обмежує управління сукупністю правил, методів та засобів, спрямованих на контроль за правильністю і своєчасністю сплати зборів, є неповним і не відповідає сучасним реаліям. Відповідно, «публічне управління» у сфері пенсійного забезпечення постає як найбільш точний термін, що відображає діяльність владних суб'єктів з реалізації повноважень, спрямованих на захист публічних інтересів.

Використання поняття «публічне управління» замість «державне управління» дозволяє додати нові якісні та кількісні характеристики до діяльності суб'єктів владних повноважень. Воно фокусується на досягненні публічного інтересу через взаємодію з громадянським суспільством,

---

¹⁵ Податковий кодекс України : Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2755-17>. (дата звернення: 20.11.2024)

враховуючи не лише розпорядчі й контрольні функції, але й сервісні, юрисдикційні та інформаційно-консультативні аспекти.

У сучасному науковому дискурсі висловлюються пропозиції щодо позитивно-правового закріплення поняття «публічне управління» в окремих галузях урядування, включно зі сферою пенсійного забезпечення. Питання набуває особливого значення, оскільки формування точного категоріального апарату є важливим елементом для забезпечення ефективного управління та правового регулювання¹⁶. Для аналізу перспектив нормативного закріплення дефініції «публічне управління у сфері пенсійного забезпечення» необхідно враховувати методологічні та практичні аспекти.

Вирішення питання щодо доцільності введення терміна до нормативно-правових актів вимагає врахування рівня усталеності поняття в науковій і правозастосовній практиці. Універсальність та однозначність змісту поняття є необхідними для мінімізації ризиків неоднозначного тлумачення. Окрім цього, важливо оцінити практичну корисність офіційного закріплення поняття для вдосконалення взаємодії між суб'єктами публічного управління, забезпечення прозорості та ефективності урядування, а також узгодження термінології між різними галузями права.

Наукова література пропонує різні підходи до визначення публічного управління. Деякі дослідники повністю ототожнюють його з адмініструванням, що зосереджує увагу на техніко-процедурному аспекті управлінських процесів¹⁷. Інші пропонують більш широке трактування, розглядаючи публічне управління як діяльність, що включає не лише адміністрування, але й застосування різноманітних методів урядування¹⁸. У деяких дослідженнях воно обмежується техніко-прикладною складовою¹⁹.

---

¹⁶ Якобчук В. П., Ревунець Г. А., Веремчук Я. Ю. Інноваційні підходи до публічного управління якістю освітніх послуг в умовах суспільних трансформацій. Інвестиції : практика та досвід. 2021. № 6. С. 104-108.

¹⁷ Адміністративне право. Загальна частина (альбом схем) : навчальний посібник / О. В. Кузьменко та ін. Київ : ЦУЛ, 2015. 232 с.

¹⁸ Пенсійне забезпечення : навч. посіб. / І. А. Ветухова, Г. О. Яковлева, О. М. Ярошенко, за заг. ред. В. В. Жернакова. Харків : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. 230 с

¹⁹ Андреев Д. Є. Адміністративне право України : словник термінів : навч. посіб. для студентів ВНЗ / за заг. ред. Т. О. Коломоець, В. К. Колпакова. Київ : Ін Юре, 2014. 519 с.

Також існує думка, що публічне управління охоплює внутрішню або зовнішню діяльність суб'єкта, спрямовану на впорядкування суспільних відносин²⁰. Різноманітність підходів ускладнює формування уніфікованого визначення, яке може бути нормативно закріпленим.

З огляду на неоднорідність наукових позицій, нормативне закріплення поняття «публічне управління у сфері пенсійного забезпечення» потребує ґрунтовного аналізу його змісту, меж застосування та зв'язку з суміжними категоріями. У цьому контексті важливо врахувати досвід зарубіжних правових систем, зокрема європейських, де публічне управління інтегрується з концепціями належного врядування та надання публічних послуг. Такий підхід може слугувати основою для вдосконалення національного законодавства.

Отже, закріплення дефініції «публічне управління у сфері пенсійного забезпечення» у нормативно-правових актах є перспективним напрямом розвитку адміністративного права. Це дозволить впорядкувати категоріальний апарат і підвищити ефективність управлінської діяльності у соціально значущій сфері.

Умови нормативного закріплення дефініції, яка перебуває в стадії теоретичного опрацювання, вірогідно призведуть до множинних випадків її неоднозначного прикладного тлумачення. Це, своєю чергою, може значно ускладнити процес практичного правозастосування. Однак, за умови детального наукового осмислення та досягнення доктринальної узгодженості, імовірність нормативного закріплення поняття «публічне управління» у сфері пенсійного забезпечення у майбутньому не можна виключати. Важливо зазначити, що досягнення повної єдності у тлумаченні терміна «публічне управління» є складним завданням, що підтверджується

---

²⁰ Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навчальний посібник. Вид. 3-тє, перероб. та доп. Київ : Атіка, 2011. 624 с

відсутністю єдиного визначення навіть для таких фундаментальних категорій, як «державне управління», у різних сферах суспільного життя²¹.

Динаміка змісту понять у сфері публічного управління зумовлена не лише емпіричними аспектами, а й високим рівнем наукової зацікавленості. Постійні уточнення, доповнення та переосмислення, спричинені як суб'єктивними, так і об'єктивними чинниками, наприклад, появою нових сфер суспільних відносин або удосконаленням методів управління, роблять поняття гнучким і рухливим. З огляду на це, питання нормативного закріплення дефініції «публічне управління у сфері пенсійного забезпечення» має вирішуватися з урахуванням його доцільності на конкретному етапі розвитку науки та суспільства.

Розглянуті теоретичні засади публічного управління у сфері пенсійного забезпечення демонструють відсутність завершеного доктринального визначення поняття «публічне управління». Законодавче закріплення такого поняття у поточному стані наукового осмислення вважається недоцільним як для загальної сфери, так і для галузі пенсійного забезпечення. Натомість, наукова спільнота має зосередитися на подоланні проблеми недостатньої розробленості цього поняття. Недопрацьованість може призводити до розрізненого тлумачення, що ускладнює практичне застосування.

Публічне управління можна визначити як цілеспрямовану діяльність держави, реалізовану через уповноважені органи влади, з використанням нормативно-правових інструментів та методів для досягнення соціально-економічних цілей. У широкому розумінні воно охоплює прогнозування, планування, управління, облік, контроль, а також фінансові механізми, такі як оподаткування та кредитування. Його реалізація відбувається як у централізованій економіці, так і в умовах ринкових відносин.

Ще одним аспектом публічного управління є вплив держави на економічну активність суб'єктів ринку з метою її регулювання та підвищення

---

²¹ Яковлев І. П. *Форми і методи публічного адміністрування у державній митній справі* : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2016. 224 с.

ефективності. Вплив може здійснюватися через адміністративні та економічні механізми. Адміністративні механізми передбачають наказові нормативно-правові акти, які визначають обмеження або заборони, що вимагають отримання ліцензій чи дозволів. Економічні механізми, навпаки, ґрунтуються на бюджетно-фінансових та грошово-кредитних інструментах, які забезпечують рівні умови для всіх учасників ринку, стимулюючи дотримання встановлених правил.

Публічне управління у сфері пенсійного забезпечення є багатограним процесом, який поєднує юридичний, економічний та соціальний аспекти. Ефективне урядування у цій сфері вимагає синергетичного застосування адміністративних і економічних підходів, орієнтованих на досягнення публічного інтересу та гармонізацію суспільних відносин.

Проблематика реформування публічного управління у сфері пенсійного забезпечення в Україні є надзвичайно важливою. Управління чинною розподільчою системою стикається з численними викликами, зумовленими як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. Серед ключових чинників, що ускладнюють функціонування цієї системи, можна виділити нестабільність банківського сектору, високі процентні ставки та інфляційні ризики. Однак, основною причиною кризи в сфері пенсійного забезпечення залишаються організаційні та функціональні принципи побудови цієї системи, зокрема механізм фінансування, який базується на розподільчій моделі.

Необхідність реформування державного регулювання у сфері пенсійного забезпечення та вдосконалення її інституційного механізму протягом тривалого часу залишається у центрі уваги як суспільства, так і публічних органів влади. Окремі кроки для реалізації пенсійної реформи вже здійснено, однак вони потребують системного підходу та належного вдосконалення²².

---

²² Калита Т. А. Проблеми розвитку пенсійної системи в Україні та шляхи їх розв'язання. Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). 2014. № 1. С. 100-105.

Основні дискусії щодо модернізації сфери пенсійного забезпечення стосуються як політичних, так і соціальних аспектів, що є характерним для демократичних суспільств. Питання переформатування передбачає не лише зміну фінансових механізмів, але й врахування інтересів усіх зацікавлених сторін, забезпечення соціальної справедливості та сталого функціонування пенсійної системи в умовах економічної нестабільності.

Участь у накопичувальній та розподільчій пенсійних системах супроводжується різними ризиками як для держави, так і для громадян. Розподільча система стикається з ризиками зміни умов пенсійного забезпечення, такими як підвищення пенсійного віку або зниження розміру виплат. Зростання навантаження на цю систему через демографічні зміни, зокрема старіння населення, значно ускладнює її стабільність і платоспроможність. Підвищення пенсійного віку та зниження виплат є необхідними заходами для скорочення витрат, однак можливості держави застосовувати такі заходи мають обмеження.

Історія публічного управління пенсійним забезпеченням в Україні розпочалася зі створення Пенсійного фонду України у 1992 році. Упродовж років вживалися заходи для реформування пенсійної системи, однак процес був надто політизованим і не приніс задовільних результатів у довгостроковій перспективі. На сьогодні дефіцит Пенсійного фонду продовжує створювати значне навантаження на державний бюджет, обмежуючи інвестиції в інші важливі сфери, такі як охорона здоров'я, оборона та освіта²³.

Основними завданнями публічного управління у сфері пенсійного забезпечення є формування стійкої, справедливої та ефективної системи, яка здатна відповідати сучасним соціально-економічним викликам. Передусім, це стосується стабільності функціонування пенсійної системи, яка забезпечується розробкою та впровадженням дієвих механізмів своєчасної

---

²³ Мельник В.І. Пенсії в солідарній системі пенсійного страхування у контексті новітньої реформи. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. 2018. № 3. С. 61-67.

виплати пенсій. Така стабільність є базовою умовою соціальної довіри до системи, що забезпечує фінансову підтримку осіб похилого віку.

Одним із ключових напрямів є підвищення ефективності управління пенсійними коштами. Це включає оптимізацію витрат, мінімізацію адміністративних видатків та впровадження заходів, спрямованих на запобігання корупції та зловживанням. Прозорість та контроль за використанням коштів сприяють раціоналізації фінансових ресурсів і підвищенню їхньої продуктивності.

Справедливість пенсійного забезпечення є основоположним принципом функціонування системи. Вона досягається через розробку прозорих критеріїв призначення пенсій, які враховують трудовий стаж, розмір заробітку та інші об'єктивні фактори. Такий підхід спрямований на забезпечення рівності умов для всіх категорій громадян, незалежно від їхнього соціального статусу чи місця проживання.

Постійна адаптація системи до змін демографічної ситуації та економічних умов є ще одним важливим завданням. У цьому контексті важливу роль відіграє регулярний аналіз та внесення змін до пенсійного законодавства, які дозволяють реагувати на виклики, такі як старіння населення, економічні кризи або інфляційні процеси. Гнучкість пенсійної системи та її здатність до швидкої адаптації забезпечують її ефективність і стабільність у довгостроковій перспективі.

Отже, публічне управління у сфері пенсійного забезпечення можна визначити як регламентовану законодавством діяльність, спрямовану на виконання нормативно-правових актів, прийняття адміністративних рішень і надання адміністративних послуг у цій сфері. Об'єктом управління є суспільні відносини, пов'язані із встановленням правових норм, визначенням статусу учасників пенсійних відносин, реєстрацією суб'єктів, попередженням і припиненням порушень прав учасників та притягненням до юридичної відповідальності за порушення пенсійного законодавства.

Особливістю зазначених відносин є їх неоднорідність за суб'єктивним складом, змістом і сферами прояву. Управлінський вплив реалізується через застосування адміністративно-правових методів, які формуються у різних формах публічного управління. Всі ці заходи спрямовані на забезпечення ефективності та стабільності функціонування пенсійної системи в інтересах суспільства.

1.2 Сфера пенсійного забезпечення України як об'єкт публічного управління

Забезпечення матеріальної підтримки осіб похилого віку залишається одним із центральних завдань соціальної політики будь-якої держави. Необхідність такого захисту обумовлена багатьма факторами, серед яких біологічні особливості людської природи, умови праці, рівень доходів, специфіка трудових відносин, вплив виробничого середовища, а також природні, технологічні та інші обставини²⁴. Саме тому пенсійне забезпечення виступає важливим елементом системи соціального захисту населення, який потребує постійного розвитку.

Формування суспільного розуміння категорій людей, які потребують стабільного матеріального забезпечення у зв'язку з віком, є важливим етапом у розвитку цивілізованого суспільства. Спрямованість соціальної політики на підтримку незахищених громадян похилого віку демонструє високий рівень гуманітарності та соціальної відповідальності.

Юридичні та економічні аспекти поняття "сфера пенсійного забезпечення" залишаються предметом активних дискусій серед науковців, урядовців, представників засобів масової інформації та практиків. Поняття часто інтерпретується неоднозначно, що може призводити до суперечностей у його застосуванні. Відсутність єдиного підходу до визначення зазначеного терміна у чинній законодавчій базі ускладнює його правозастосування.

---

²⁴ Міщук Г. Ю., Шишкіна О. О. Пенсійне забезпечення в Україні : оцінка стану та моделювання трансформації : монографія. Рівне : НУВГП, 2016. 176 с.

Більше того, профільні закони та підзаконні акти не пропонують чіткого визначення, що лише підкреслює необхідність поглибленого наукового аналізу.

Досвід інших держав демонструє, що умови ринкової економіки формують необхідність створення ефективного механізму соціального захисту для осіб, які втратили працездатність унаслідок віку, інвалідності або втрати годувальника. Забезпечення соціальної стабільності в таких умовах стає важливим аспектом державної політики, спрямованої на вирішення ключових соціальних проблем.

Основоположними принципами формування пенсійної системи є кілька важливих аспектів. По-перше, соціальні ризики, пов'язані з нестабільністю в суспільстві, зумовлюють необхідність створення системи, яка гарантує стабільну матеріальну підтримку людям похилого віку. По-друге, диференціація доходів у суспільстві підкреслює важливість справедливого перерозподілу фінансових ресурсів, забезпечуючи доступ до базових соціальних благ для осіб, які не можуть брати участь у ринковій економіці. По-третє, інфляційні процеси вимагають чіткого регулювання цін, зокрема на товари першої необхідності, щоб уникнути втрати купівельної спроможності пенсійних виплат. Нарешті, безробіття, яке може мати структурний або циклічний характер, акцентує увагу на необхідності створення тимчасових компенсаційних механізмів для осіб, які втратили джерело доходу²⁵.

Пенсійне забезпечення відіграє важливу роль у створенні соціальної рівноваги, виступаючи своєрідним механізмом балансування інтересів різних верств населення. Ця сфера дозволяє державі не лише виконувати соціальні зобов'язання, але й забезпечувати економічну стабільність, знижуючи соціальну напругу, яка може виникнути через нерівність у розподілі доходів. Таким чином, система пенсійного забезпечення стає ключовим інструментом

---

²⁵ Каптар Г. Г. Об'єктивна зумовленість пенсійного страхування в Україні. Юридична Україна. 2013. № 1. С. 73-77.

реалізації політики соціальної відповідальності держави та забезпечення добробуту населення.

Системний та інституційний методи набули широкого застосування у дослідженні сфери пенсійного забезпечення. Спочатку, насамперед, слід зазначити, що ці підходи дозволяють забезпечити комплексне розуміння структури, функцій і взаємозв'язків у межах пенсійної системи. Відповідно до сучасних вимог, їхнє застосування є важливим для аналізу ефективності функціонування та адаптації до змін, зумовлених суспільними трансформаціями.

Системний підхід орієнтований на виокремлення ключових складових пенсійної системи, визначення їхньої ролі у забезпеченні стабільності, фінансової стійкості та ефективності. По-перше, важливими аспектами цього підходу є вивчення взаємодії елементів, а також зовнішніх (економічних, соціальних, політичних) і внутрішніх (організаційних, нормативно-правових) чинників. По-друге, життєздатність і стійкість системи значною мірою залежать від якості її складових, а також від характеру їхньої взаємодії, що вимагає ретельного аналізу²⁶.

Зупинімося докладніше на інституційному методі, який акцентує увагу на впливі організаційних структур, нормативно-правової бази та управлінських механізмів на функціонування пенсійної системи. На нашу думку, цей підхід забезпечує можливість виявлення найбільш ефективних моделей управління, сприяє визначенню ролі державних і приватних інституцій у регулюванні пенсійних відносин, а також дозволяє врахувати вплив змін у законодавстві на ефективність функціонування системи.

Разом з тим, публічно-управлінський підхід надає можливість розглянути вплив комплексу зовнішніх і внутрішніх чинників на розвиток пенсійної системи. Основні переваги цього методу полягають у його здатності враховувати вплив демографічних, економічних та соціальних змін,

---

²⁶ Бураченко О. Є. Пенсійна система в Україні : історія становлення і теоретичні засади розвитку на сучасному етапі національного державотворення : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.01. Одеса, 2017. 20 с.

що дозволяє формувати стратегії реформування системи пенсійного забезпечення. Унаслідок системного та інституційного аналізу можна отримати важливі дані для визначення шляхів вдосконалення управлінських процесів, які сприяють ефективному функціонуванню пенсійної системи та забезпеченню її стійкості в довгостроковій перспективі.

Основна складова терміна "сфера пенсійного забезпечення" пов'язана з поняттям "сфера". Етимологічний аналіз цього терміна вказує на об'єднання окремих самостійних елементів, кожен з яких має щонайменше одну властивість, необхідну для досягнення мети загальної системи²⁷. До ключових принципів, які об'єднують елементи пенсійного забезпечення в цілісну систему, належать: єдина мета, спрямована на забезпечення гідного рівня життя громадян похилого віку; єдина правова база, яка регламентує права, обов'язки та відповідальність суб'єктів, а також порядок формування й використання фінансових ресурсів; єдина структура органів управління та контролю, що забезпечують функціонування системи. Інтегративна роль цієї сфери полягає в реалізації загальнодержавних інтересів соціального захисту.

Сучасна системна парадигма передбачає відмову від традиційних уявлень і трактує сферу як частину об'єктивної реальності, яка виділяється за просторовими або функціональними ознаками. У межах цієї концепції навколишній світ розглядається як сукупність елементів, що взаємодіють і трансформуються. Разом з тим, інституційний підхід, що активно використовується сучасною науковою думкою, передбачає аналіз економічних явищ у взаємозв'язку з правовими, соціальними, політичними й іншими аспектами. Для детального дослідження системно-структурного змісту пенсійного забезпечення необхідно визначити основні характеристики інститутів, їхні взаємозв'язки, вплив і динаміку змін.

Поняття "інститут" у науковій літературі інтерпретується по-різному. Зокрема, у роботах О. С. Сердюка та І. П. Петрова інститути визначаються як

---

²⁷ Сучасний тлумачний словник української мови 60 000 слів / Н. Кусайкіна, Ю. Цибульник. Київ : Видавничий дім «Школа». 2014. 784 с

правила поведінки в суспільстві, обмеження, які регулюють взаємодію людей²⁸. Водночас, О. Б. Саловський наголошує на зв'язку інститутів з нормативними актами, які закріплюють усталені правила в правовому полі²⁹. Інституціоналізм, як методологія, передбачає дієвість інститутів, спрямовану на забезпечення стабільності й функціональності пенсійної системи.

Розвиток пенсійного законодавства в Україні, особливо після ухвалення законів "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування"³⁰ та "Про недержавне пенсійне забезпечення"³¹ у 2003 році, суттєво вплинув на структуру й функції інститутів пенсійної системи. Вплив соціальних, політичних і демографічних чинників на пенсійну систему детермінує необхідність комплексного аналізу змін, що відбуваються в межах інституціонального підходу. На думку О. В. Баштанника, використання цього підходу надає дослідженням міждисциплінарний характер, зважаючи на інтеграцію різноманітних аспектів у вивчення пенсійної системи³².

Визначення сфери пенсійного забезпечення як складного комплексу взаємовідносин, адміністративних інституцій та суб'єктів пенсійної системи розкриває багатогранність цього явища. Як зазначає М. М. Шумило, пенсійна система є комплексом інститутів, механізмів і відносин, спрямованих на формування фондів для забезпечення соціальної підтримки непрацездатного населення³³. Цей підхід передбачає дві ключові групи складових: ідеологічні настанови, принципи, правила й процедури управління та організаційні структури, такі як державні й недержавні фонди.

Науковий аналіз сфери пенсійного забезпечення у трактуванні Н. І. Чудик-Білоусової також акцентує на її комплексності, виділяючи

---

²⁸ Сердюк О. С., Петров І. П. Інституціоналізм як квінтесенція теорії добробуту. Вісник економічної науки України. 2019. № 2. С. 14-20.

²⁹ Саловський О. Б. Історія розвитку парадигми інституціоналізму. Історія народного господарства та економічної думки України. 2019. Вип. 52. С. 49-71.

³⁰ Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV. URL.: <http://www.zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 20.11.2024)

³¹ Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України від 9 липня 2003 р. № 1057-IV. URL.: <http://www.zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 20.11.2024)

³² Баштанник О. В. Новий інституціоналізм у політико-інституційній парадигмі : конкретизація змісту поняття та параметрів дослідницької стратегії. Політикус. 2017. Вип. 2. С. 11-14.

³³ Шумило М. М. Відповідальність у сфері пенсійного забезпечення. Публічне право. 2017. № 4. С. 157-164

регулювання діяльності пенсійних фондів, забезпечення виплат і організацію управління як ключові аспекти³⁴. О. К. Єлісеєва та Н. Г. Кутова пропонують ширше визначення, яке враховує джерела доходів пенсіонерів, включаючи внутрішньосімейні трансферти та доходи від власності³⁵. Відповідно, дослідження сфери пенсійного забезпечення охоплює не лише традиційні складові, але й додаткові системи, спрямовані на підтримку якості життя громадян похилого віку.

Особливий акцент робиться на соціальній політиці як основі пенсійної системи. На думку Л. А. Величка, пенсійна політика є частиною соціальної політики держави, яка спрямована на забезпечення гідного рівня життя через регулювання взаємовідносин між різними категоріями громадян і державними органами [35, с. 108]. Соціальна політика охоплює визначення цілей, засобів і методів досягнення, забезпечуючи інтеграцію економічних і соціальних аспектів.

Як зазначає М. М. Шумило, система пенсійного забезпечення функціонує як механізм соціально-економічних, організаційно-правових і фінансових заходів, що здійснюються державою через її інституції³⁶. У цьому контексті особливу увагу приділено суб'єктам системи, які включають найманих працівників, підприємців, непрацездатних громадян і державу, що регулює їхні відносини.

Узагальнюючи, система пенсійного забезпечення є складною соціально-економічною структурою, яка базується на взаємодії інститутів, механізмів і суб'єктів, спрямованих на забезпечення стабільного матеріального рівня життя непрацездатного населення.

Розглядаючи поняття сфери пенсійного забезпечення, важливо врахувати різноманітність підходів до його визначення. Наприклад, О. М.

---

³⁴ Чудик-Білоусова Н. І. Договірне регулювання відносин у сфері пенсійного забезпечення в сучасних умовах. Приватне право і підприємництво. 2017. Вип. 17. С. 130-134

³⁵ Єлісеєва О. К. Система недержавного пенсійного забезпечення як засіб матеріального стимулювання персоналу підприємств сфери послуг. Соціально-економічні проблеми і держава. 2017. Вип. 1. С. 159-169.

³⁶ Шумило М. М. Адміністративна юстиція у сфері пенсійного забезпечення : проблеми теорії. Судова апеляція. 2015. № 2. С. 14-22.

Клименко трактує цей термін як сукупність правових і фінансових відносин, а також організаційних заходів, які мають на меті зниження рівня бідності та забезпечення матеріальної підтримки громадян, що втратили працездатність або досягли похилого віку³⁷. Н. А. Цікановська розглядає пенсійну систему як механізм, спрямований на гарантування стабільного рівня життя людей похилого віку й осіб з обмеженою працездатністю, підкреслюючи роль механізмів публічного управління³⁸. Водночас В. С. Толуб'як описує сферу пенсійного забезпечення як комплексну систему, яка включає пенсійне страхування і забезпечення, забезпечуючи сталий дохід громадянам у разі виникнення соціального ризику³⁹.

Аналіз існуючих підходів до визначення поняття сфери пенсійного забезпечення дозволяє виділити низку ключових елементів, які характеризують її зміст: відносини, механізми, інструменти, інститути, правила та принципи. На думку А. С. Колотіка, пенсійну систему варто аналізувати з двох позицій: змістового наповнення та суб'єктної побудови⁴⁰. Змістовий підхід акцентує увагу на складниках, таких як державні фінанси, ресурси суб'єктів господарювання та домогосподарств, враховуючи специфіку відносин між ними. Суб'єктна побудова сфери пенсійного забезпечення охоплює комплекс установ та інституцій, відповідальних за її функціонування.

Всі підходи до визначення сфери пенсійного забезпечення умовно можна поділити на три групи: системний, інституціональний та системно-інституціональний. Системний підхід розглядає пенсійну систему як сукупність взаємопов'язаних елементів із притаманними характеристиками цілісності та єдності. Інституціональний підхід акцентує увагу на інститутах,

---

³⁷ Клименко О. М. Державний контроль у сфері пенсійного страхування та пенсійного забезпечення в Україні. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. : Державне управління. 2011. Т. 165, Вип. 153. С. 110-113.

³⁸ Цікановська Н. А. Концептуальні основи державної політики у сфері недержавного пенсійного забезпечення. Вісник Університету банківської справи Національного банку України. 2014. № 2. С. 28-32.

³⁹ Толуб'як В. С. Державне регулювання в сфері пенсійного забезпечення: суть та необхідність здійснення. Економіка та держава. 2010. № 5. С. 76-79.

⁴⁰ Колотік А. С. До проблеми визначення поняття правовідносин у сфері пенсійного забезпечення. Митна справа. 2014. № 2(2.2). С. 189-193.

які визначають функціональну складову системи. При цьому частіше розглядаються інститути-установи, які забезпечують організацію пенсійного забезпечення. Нарешті, системно-інституціональний підхід поєднує системні характеристики з аналізом інституціонального складу сфери, надаючи комплексне уявлення про її структуру та функціонування.

Об'єднання системного та інституціонального підходів створює багатовимірну картину сфери пенсійного забезпечення, що дозволяє аналізувати її з різних точок зору, інтегруючи соціальні, економічні та правові аспекти в єдину цілісність. Таким чином, розглянуті підходи не лише збагачують теоретичне уявлення про сферу пенсійного забезпечення, але й формують практичні засади для її вдосконалення.

Із правового погляду пенсійне забезпечення є сукупністю нормативно-правових актів, які регулюють відносини у цій сфері. У соціальному контексті воно розглядається як механізм захисту громадян, які втратили працездатність, від соціальних ризиків. Економічно пенсійне забезпечення визначається як частина національного доходу, яка використовується для утримання непрацездатного населення, а фінансовий аспект стосується створення й функціонування державних і недержавних пенсійних фондів.

Отже, сфера пенсійного забезпечення є складним комплексом економічних, соціальних і правових інструментів, що виконують ключову роль у соціальному захисті населення. Вона є однією з базових складових соціальної політики, що гарантує стабільність соціально-економічного розвитку держави. Напрямок політики залишається пріоритетним, вимагаючи вдосконалення механізмів регулювання та підвищення ефективності функціонування системи пенсійного забезпечення.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ ТА ЄС

2.1 Характеристика системи пенсійного забезпечення в Україні

Пенсійна система України функціонує як комплекс правових, економічних і організаційних інститутів, які спрямовані на забезпечення громадян матеріальними виплатами у вигляді пенсій. Основою системи є механізми правового регулювання, які визначають структуру, функції та принципи її діяльності. Сучасна пенсійна система України розпочала свою діяльність у січні 2004 року, коли було запроваджено нові законодавчі підходи до її організації.

В основу пенсійної системи України покладені такі ключові нормативно-правові акти, як Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»⁴¹ та Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення»⁴². Вони регламентують права і обов'язки суб'єктів пенсійного забезпечення, механізми фінансування та виплати пенсій, а також порядок управління пенсійними фондами. Правова база гарантує стабільність пенсійної системи, забезпечуючи її адаптацію до сучасних соціально-економічних умов.

Пенсійна система України включає Пенсійний фонд України, як центральний орган управління, регіональні управління Пенсійного фонду та інші інститути, що забезпечують її функціонування. Пенсійний фонд України виконує завдання із адміністрування страхових внесків, нарахування та виплати пенсій, а також контролю за використанням коштів системи. Організаційна структура базується на принципах централізації управління та

---

⁴¹ Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text> (дата звернення: 09.12.2024).

⁴² Про недержавне пенсійне забезпечення. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15> (дата звернення: 09.12.2024).

децентралізації операційної діяльності, що дозволяє враховувати особливості регіональних потреб.

Пенсійна система України базується на принципах солідарності, справедливості, стабільності та прозорості. Солідарність забезпечує перерозподіл коштів між працюючим населенням та пенсіонерами. Принцип справедливості полягає у диференціації пенсій залежно від внесків громадян до Пенсійного фонду. Стабільність системи досягається через створення правових та фінансових механізмів, які зменшують вплив зовнішніх ризиків. Прозорість гарантує відкритість інформації про функціонування системи для громадян⁴³.

Пенсійна система України базується на трирівневій структурі, яка була впроваджена в рамках пенсійної реформи у 2004 році (рис.2.1).

Рис.2.1. Трирівневе пенсійне забезпечення в Україні

Солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування в Україні характеризується базуванням на принципах солідарності поколінь та субсидування. Насамперед, функціонування цієї системи залежить від працюючого населення, яке своїми внесками забезпечує виплати для нинішніх пенсіонерів. Відповідно до законодавства, роботодавці сплачують 33,2% від заробітної плати працівника, а самі

⁴³ Пенсійний фонд України. Офіційний сайт. URL: <https://www.pfu.gov.ua/byudzhet/> (дата звернення 10.10.2024 р.).

працівники — 2%, що складає основу фінансування Пенсійного фонду. У межах цієї системи працюють спеціалізовані інституції, які адмініструють персоніфікований облік застрахованих осіб, що сприяє прозорості та точності пенсійних виплат⁴⁴.

Врешті, необхідно звернути увагу на проблеми, які виникають у контексті функціонування солідарної системи. За даними демографічного прогнозу, співвідношення працюючого населення до пенсіонерів знижується, що викликає додаткове навантаження на Пенсійний фонд. Унаслідок цього надходження від внесків стають недостатніми для забезпечення стабільності виплат. З одного боку, демографічна криза створює ризики зниження якості життя пенсіонерів, а з іншого — спричиняє необхідність пошуку нових моделей фінансування.

Зупинімося докладніше на викликах, які постають перед солідарною системою. Передусім, тенденція старіння населення спричиняє збільшення частки осіб, які отримують пенсії, у структурі загального населення. Це, у свою чергу, підвищує тиск на працююче населення, яке не лише сплачує внески, але й стикається з ризиком подальшого збільшення відрахувань. При цьому, ефективність роботи Пенсійного фонду також залежить від рівня формалізації економіки. Зокрема, висока частка тіньової зайнятості обмежує надходження до фонду, що знижує фінансову стабільність системи.

Разом з тим, в Україні спостерігається тенденція до підвищення віку виходу на пенсію, що є вимушеним заходом у контексті демографічних і економічних викликів. У деяких країнах Європейського Союзу впроваджуються подібні заходи, що дозволяють збалансувати надходження та витрати пенсійних систем. Відповідно до таких прикладів, Україна також розглядає можливість зміцнення системи шляхом розвитку накопичувальних рівнів.

---

⁴⁴ Що таке солідарна пенсійна система - Головне управління Пенсійного фонду України в Дніпропетровській області. *Головне управління Пенсійного фонду України в Дніпропетровській області*. URL: <https://www.pfu.gov.ua/dp/668994-shho-take-solidarna-pensijna-systema/> (дата звернення: 04.12.2024).

На думку експертів, для забезпечення стійкості солідарної системи необхідно зменшити залежність від внесків працюючого населення. Наприклад, запровадження обов'язкової накопичувальної системи сприятиме диверсифікації джерел фінансування пенсій⁴⁵. Це дозволить знизити ризики, пов'язані з демографічними змінами, та забезпечити додаткові стимули для участі громадян у пенсійних програмах.

Загальнообов'язкова накопичувальна система, яка утворює другий рівень пенсійного забезпечення, передбачає, що частина внесків спрямовується до Накопичувального пенсійного фонду України. Спочатку, насамперед, важливо зазначити, що ці внески мають персоніфікований характер і враховуються на індивідуальних пенсійних рахунках. Унаслідок цього формується прозора система, яка дозволяє кожній особі відслідковувати стан своїх пенсійних заощаджень⁴⁶.

При цьому кошти, що акумулюються в Накопичувальному пенсійному фонді, відіграють подвійну роль. З одного боку, вони забезпечують фінансову підтримку майбутніх пенсіонерів, а з іншого — сприяють економічному зростанню країни завдяки інвестуванню у довгострокові проєкти. Відповідно до законодавства, інвестиції здійснюються з метою отримання стабільного інвестиційного доходу та захисту коштів від інфляції. Основні переваги цього методу полягають у створенні додаткового фінансового ресурсу для економіки та забезпеченні стабільності пенсійних виплат.

Керування активами Накопичувального пенсійного фонду покладається на спеціальні компанії з управління активами. Як пише Бурденюк С. В⁴⁷, ці компанії обираються на конкурсній основі, що забезпечує їх відповідність високим стандартам ефективності та прозорості.

---

⁴⁵ Коваль О.П. Реформування солідарної пенсійної системи України. Аналіт. доп. К: НІСД, 2020. 28 с

⁴⁶ Накопичувальна система пенсійного страхування - Головне управління Пенсійного фонду України в Одеській області. *Головне управління Пенсійного фонду України в Одеській області*. URL: <https://www.pfu.gov.ua/od/291578-nakopychuvalna-systema-pensijnogo-strahuvannya-4/> (дата звернення: 09.12.2024).

⁴⁷ Бурденюк С. В. Перспективи розвитку накопичувального пенсійного забезпечення в Україні. *Інноваційна економіка*. 2020. № 5-6. С. 143-147

Крім того, діяльність цих компаній регулюється суворими законодавчими обмеженнями, які спрямовані на захист інтересів громадян і запобігання ризикам. Зберігання пенсійних активів здійснюється Зберігачем, яким виступає банківська установа. Завдяки цьому механізму забезпечується надійний контроль за використанням коштів.

У подальшому, після досягнення пенсійного віку, громадяни отримують право скористатися накопиченими коштами. Наприклад, це може бути довічна пенсія або одноразова виплата. У випадку інвалідності чи інших визначених законом обставин громадяни можуть отримати доступ до своїх заощаджень раніше. Тому накопичувальна система є не лише додатковим джерелом доходу для пенсіонерів, але й важливим елементом соціального захисту.

З огляду на демографічні тенденції в Україні, накопичувальна система виступає інструментом для зменшення навантаження на солідарну систему. Врешті, впровадження другого рівня пенсійного забезпечення має бути підтримане формуванням інституційної бази, створенням дієвого державного нагляду та інфраструктури. Наприклад, законодавчі ініціативи передбачають, що громадяни зможуть перевести свої внески з Накопичувального фонду до недержавних пенсійних фондів. Завдяки цьому застраховані особи отримають більше можливостей впливати на свої пенсійні заощадження, обираючи інвестиційну політику, яка найкраще відповідає їхнім потребам.

Таким чином, другий рівень пенсійної системи формує базу для довгострокової фінансової стабільності та сприяє підвищенню індивідуальної відповідальності громадян за своє майбутнє.

Система недержавного пенсійного забезпечення в Україні є невід'ємною складовою трирівневої пенсійної системи, яка покликана забезпечити додатковий рівень соціального захисту громадян. Основою її функціонування є добровільність участі як фізичних осіб, так і роботодавців, які мають змогу здійснювати внески на користь працівників. Недержавне пенсійне забезпечення реалізується через недержавні пенсійні фонди,

страхові організації та банківські установи. Кожен із цих суб'єктів виконує визначену функцію у формуванні накопичень і забезпеченні їхнього ефективного використання⁴⁸.

Недержавні пенсійні фонди є ключовим компонентом третього рівня пенсійної системи. Ці установи функціонують як неприбуткові організації, тобто весь отриманий дохід спрямовується на збільшення пенсійних накопичень учасників. Законодавство передбачає три види недержавних пенсійних фондів: корпоративні, професійні та відкриті. Корпоративні фонди створюються роботодавцями для своїх працівників, професійні орієнтовані на представників певних професій, а відкриті доступні для будь-яких фізичних осіб. Така структура дозволяє враховувати специфічні потреби різних категорій учасників.

Фінансування діяльності недержавних пенсійних фондів здійснюється за рахунок внесків учасників, роботодавців або їхніх родичів, а також отриманого інвестиційного доходу. Управління активами покладено на компанії з управління активами, які забезпечують їхнє ефективне інвестування відповідно до вимог законодавства. Для забезпечення фінансової безпеки використовується банк-зберігач, який контролює дотримання інвестиційної політики та виконує функцію збереження коштів. Водночас адміністратори фондів ведуть облік пенсійних внесків, розподілу інвестиційного доходу та оформлення виплат.

Недержавна система передбачає кілька видів пенсійних виплат, що дає змогу враховувати індивідуальні потреби учасників. Пенсія на визначений строк виплачується періодично, а одноразова виплата може здійснюватися у випадках важких життєвих обставин, таких як критичний стан здоров'я або інвалідність. Довічна пенсія виплачується страховими організаціями за рахунок коштів, перерахованих із пенсійного фонду. Усі пенсійні накопичення, враховані на індивідуальних рахунках, є власністю учасників,

---

⁴⁸ Система недержавного пенсійного забезпечення. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0022323-12#Text> (дата звернення: 09.12.2024).

що дозволяє їм отримувати додаткову недержавну пенсію поряд із державною.

Система недержавного пенсійного забезпечення функціонує під постійним контролем державних органів, що гарантує високий рівень захисту накопичень громадян. Наприклад, Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг здійснює нагляд за діяльністю фондів і страхових компаній, а Національний банк України контролює роботу банків-зберігачів. Завдяки такому багаторівневому контролю забезпечується стабільність системи та довіра громадян.

Важливим аспектом розвитку системи є можливість переведення накопичень із Накопичувального фонду на рахунки недержавних пенсійних фондів, що підвищує конкурентність ринку та забезпечує більшу гнучкість у виборі інвестиційної політики. Учасники системи мають право отримувати регулярну інформацію про стан своїх накопичень і за необхідності переводити кошти до іншого фонду.

Наразі в Україні діє солідарна пенсійна система, за якої всі працівники сплачують внески на свою пенсію, і жодних заощаджень не робиться. За накопичувальної системи роботодавець перераховує кошти із заробітної плати працівника на індивідуальний пенсійний рахунок або особа добровільно робить внески на індивідуальний пенсійний рахунок в НПФ. Кошти учасника збільшуються за рахунок інвестиційного доходу. Джерелами пенсійних виплат є обов'язкові пенсійні внески (2-7% від заробітної плати) та інвестиційний дохід (1-й рівень), а також внески фізичних осіб та/або підприємств й інвестиційний дохід (1-й рівень). Наразі в Україні діють лише 1-й та 3-й рівні.

За даними Пенсійного фонду України середній розмір пенсії станом на 1 січня 2023 року становив 3 991,5 грн, що на 13,8 % перевищує розмір середньої пенсії станом на 1 січня 2022 року, а на початок 2024 року складає

5 385,25 гривні. Основне збільшення розміру пенсій у 2023 році відбулося під час індексації, яка пройшла з 1 березня⁴⁹.

Станом на 1 січня 2024 року на обліку в Пенсійному фонді України перебувало 10 516,5 тис. пенсіонерів. У порівнянні з відповідним періодом попереднього року спостерігалось зменшення чисельності пенсіонерів на 171,4 тис. осіб. Така тенденція є свідченням демографічних змін у структурі населення країни, що, з одного боку, може бути пов'язано із природним зменшенням чисельності пенсіонерів, а з іншого — зі специфікою економічних і соціальних факторів, які впливають на пенсійну систему.

Чисельність пенсіонерів розподіляється за статтю нерівномірно. Із загального числа осіб, які перебувають на обліку, 6 374,7 тис. складають жінки, що становить 60,6%, тоді як чоловіки — 4 141,8 тис., або 39,4%. Такий розподіл відображає характерні демографічні особливості, зокрема, вищу тривалість життя жінок у порівнянні з чоловіками. Це також впливає на обсяги витрат Пенсійного фонду, адже жінки, як правило, перебувають у статусі пенсіонерів довший період часу.

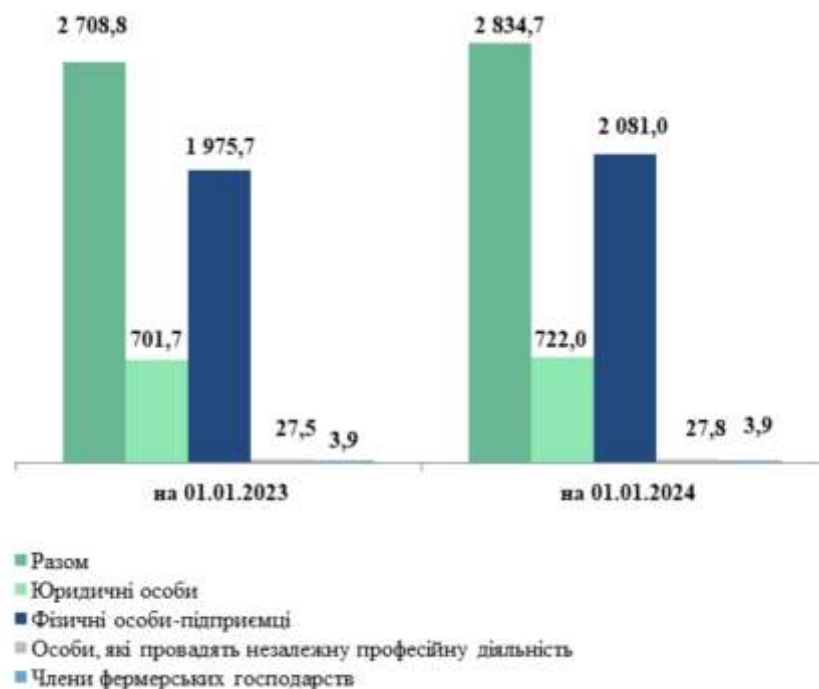

Рис.2.2. Динаміка чисельності пенсіонерів, осіб⁵⁰

⁴⁹ Середній розмір пенсії в Україні за минулий рік зріс на понад 760 грн. URL: <https://www.poglyad.info/2024/01/10/serednij-rozmir-pensiyi-v-ukrayini-za-mynulyj-rik-zris-na-ponad-760-grn/>.

Протягом 2023 року відзначено позитивну динаміку змін у сфері соціального страхування та сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Кількість юридичних осіб, які є платниками єдиного внеску, збільшилася на 20,3 тис., що свідчить про розширення бази платників. Це сприяє покращенню наповнення бюджету соціального страхування, посилюючи фінансову стійкість соціальної системи.

У 2023 році легалізовано 75,9 тис. робочих місць, що забезпечило додаткові надходження до бюджету в розмірі 128,6 млн грн єдиного внеску. Легалізація праці сприяє зменшенню рівня тіньової економіки, підвищенню соціального захисту працівників, а також розширенню економічних можливостей країни. За даними Державної податкової служби України, на 1 січня 2024 року на обліку перебувало 2 834,7 тис. платників єдиного внеску, що на 125,9 тис. більше, ніж роком раніше (рис.2.3).

⁵⁰ Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2023 році - Пенсійний фонд України. *Пенсійний фонд України*. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2164882-zvit-pro-robotu-ta-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-u-2020-rotsi-2/> (дата звернення: 09.12.2024).

Рис.2.3. Динаміка кількості платників єдиного внеску, тис. осіб⁵¹

Загальна чисельність застрахованих осіб у грудні 2023 року становила 10,8 млн осіб, з яких 8,9 млн – наймані працівники. Особливо важливою тенденцією є скорочення частки осіб, які отримують заробітну плату нижче мінімального розміру. У грудні 2023 року таких осіб було 1 174,1 тис., що на 446,6 тис. менше, ніж у грудні 2022 року. З них 267,7 тис. – працівники бюджетної сфери. Частка найманих працівників із заробітною платою менше мінімального рівня зменшилася з 18,8% у грудні 2022 року до 13,2% у грудні 2023 року, що є свідченням позитивних змін у сфері регулювання трудових відносин і підвищення рівня соціальних стандартів⁵².

Таким чином, результати 2023 року демонструють суттєве покращення в адмініструванні єдиного внеску, легалізації праці та зростанні заробітних плат. Зменшення кількості осіб із низьким рівнем заробітної плати свідчить про підвищення ефективності державної політики у сфері соціального захисту та регулювання ринку праці.

У 2023 році загальні видатки Пенсійного фонду України сягнули 746,3 млрд грн, що на 156,2 млрд грн (або на 26,5%) перевищує показники 2022 року. Основну частину видатків спрямовано на пенсійні виплати, які становили 671,4 млрд грн, або 90% загального обсягу витрат, включаючи 6,1 млрд грн, передбачених для індексації пенсій із коефіцієнтом 1,197 відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2023 року № 168. Ці заходи сприяли підвищенню рівня соціального захисту вразливих верств населення⁵³.

Поряд із пенсійними виплатами, на житлові субсидії та пільги виділено 35,2 млрд грн, що становить 4,7% від загальної суми видатків. Додатково

---

⁵¹ Там само

⁵² Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2023 році - Пенсійний фонд України. *Пенсійний фонд України*. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2164882-zvit-pro-robotu-ta-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-u-2020-rotsi-2/> (дата звернення: 09.12.2024).

⁵³ Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2023 році - Пенсійний фонд України. *Пенсійний фонд України*. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2164882-zvit-pro-robotu-ta-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-u-2020-rotsi-2/> (дата звернення: 09.12.2024).

спрямовано 3,8% коштів на страхові виплати у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, а також незначні суми на інші соціальні програми, зокрема, на виплати ветеранам війни та особам із особливими заслугами перед державою.

Доходи бюджету Пенсійного фонду України у 2023 році досягли 777,2 млрд грн, що перевищує плановий показник на 1% та на 25,3% більше порівняно з попереднім роком. Основна частина доходів сформована за рахунок надходжень із загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, які склали 463,1 млрд грн. Зокрема, сплата єдиного соціального внеску забезпечила 428,5 млрд грн, що становить 101,6% від запланованого показника⁵⁴.

На фінансування пенсійних програм та покриття дефіциту коштів Пенсійного фонду з Державного бюджету України надійшло 273,7 млрд грн, зокрема, 249,8 млрд грн — на покриття дефіциту коштів Фонду. Додатково з державного бюджету було виділено 35,4 млрд грн на виплату житлових субсидій і пільг, а також 1,1 млрд грн на разові та спеціальні виплати окремим категоріям громадян.

Протягом року зафіксовано зростання заборгованості зі сплати платежів на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та єдиного внеску. На 1 січня 2024 року загальна сума заборгованості становила 49,6 млрд грн, із яких найбільшу частину (55,8%) складає заборгованість із відшкодування пільгових пенсій. Протягом року цей борг зріс на 2,3 млрд грн. Одночасно спостерігалось скорочення заборгованості зі сплати єдиного соціального внеску, яка зменшилася на 1,3 млрд грн, зокрема серед фізичних осіб-підприємців.

Діяльність Пенсійного фонду України у 2023 році характеризується масштабним фінансуванням соціальних виплат, покращенням їх адресності та збільшенням доходів бюджету. Водночас необхідно продовжити роботу

---

⁵⁴ Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2023 році - Пенсійний фонд України. *Пенсійний фонд України*. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2164882-zvit-pro-robotu-ta-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-u-2020-rotsi-2/> (дата звернення: 09.12.2024).

над зменшенням заборгованості зі сплати внесків, а також оптимізацією фінансового забезпечення соціальних програм з урахуванням демографічних та економічних викликів.

У 2023 році в умовах воєнного стану органи Пенсійного фонду України забезпечили безперервне надання послуг громадянам. Обслуговування здійснювалося як у сервісних центрах, так і на віддалених робочих місцях, розташованих у приміщеннях територіальних громад, центрах надання адміністративних послуг, соціальних установах та інших об'єктах. Актуальна інформація щодо роботи сервісних центрів постійно оновлювалася на офіційних сторінках Пенсійного фонду України у соціальних мережах та на інших платформах.

Станом на початок 2024 року стаціонарне обслуговування громадян здійснювалося у 552 сервісних центрах, що складає 91,85% від загальної кількості таких установ. Приблизно 72% цих приміщень обладнані для забезпечення доступності осіб похилого віку, осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення. Одночасно функціонували 973 віддалені робочі місця, які забезпечували прийом та обслуговування громадян згідно із затвердженими графіками⁵⁵.

Протягом року надано понад 12,3 млн послуг, зокрема через контакт-центр Пенсійного фонду. У телефонному режимі консультування отримали 2,4 млн громадян, з яких 646,9 тис. скористалися послугами контакт-центру за багатоканальним номером. Найпоширенішими питаннями були порядок призначення субсидій, особливості виплати пенсій у воєнний час, індексація виплат та інші питання соціального забезпечення.

Органи Пенсійного фонду опрацювали понад 1,7 млн заяв щодо призначення чи перерахунку житлових субсидій та пільг, а також понад 240 тис. заяв щодо внесення даних до Єдиного державного автоматизованого реєстру осіб, які мають право на пільги. Упродовж року проведено кілька етапів перерахунків житлових субсидій: у квітні з урахуванням

---

⁵⁵ Там само

опалювального сезону, у червні через зростання цін на електроенергію, у серпні — у зв'язку зі змінами доходів домогосподарств, а в жовтні розпочато призначення субсидій на опалювальний період.

За рік зареєстровано 754,7 тис. звернень громадян. З них 33,9% надійшли електронною поштою та через вебпортал Пенсійного фонду, 2,8% — на особистих прийомах. Виїзні прийоми за місцем проживання та на підприємствах забезпечили консультації для 6,3 тис. осіб.

До Пенсійного фонду надійшло 85,1 тис. запитів на публічну інформацію, з яких 97,6% розглянуто в межах компетенції, а 1,8% передано іншим розпорядникам інформації. Найбільше запитів надходило від фізичних осіб (84 тис.), юридичних осіб (297) та органів виконавчої влади (787). Переважна частина запитів була надіслана електронною поштою, що свідчить про ефективність цифрових каналів комунікації⁵⁶.

Протягом року Пенсійний фонд забезпечив оперативність та прозорість надання послуг, що особливо важливо в умовах воєнного стану. Особливу увагу приділено покращенню доступності послуг для вразливих категорій населення та впровадженню сучасних цифрових технологій для обслуговування громадян.

Станом на 1 січня 2024 року штатна чисельність працівників Пенсійного фонду України та його територіальних органів складала 23 788 штатних одиниць, включаючи 22 688 посад державної служби та 1 100 посад для виконання функцій обслуговування і робітників.

Фактична чисельність персоналу становила 19 665 осіб, які займають посади державної служби (що відповідає 86,7% від штатної чисельності), а також 975 осіб, які виконують функції обслуговування та робітничі завдання (88,6% від передбаченої штатної чисельності).

---

⁵⁶ Там само

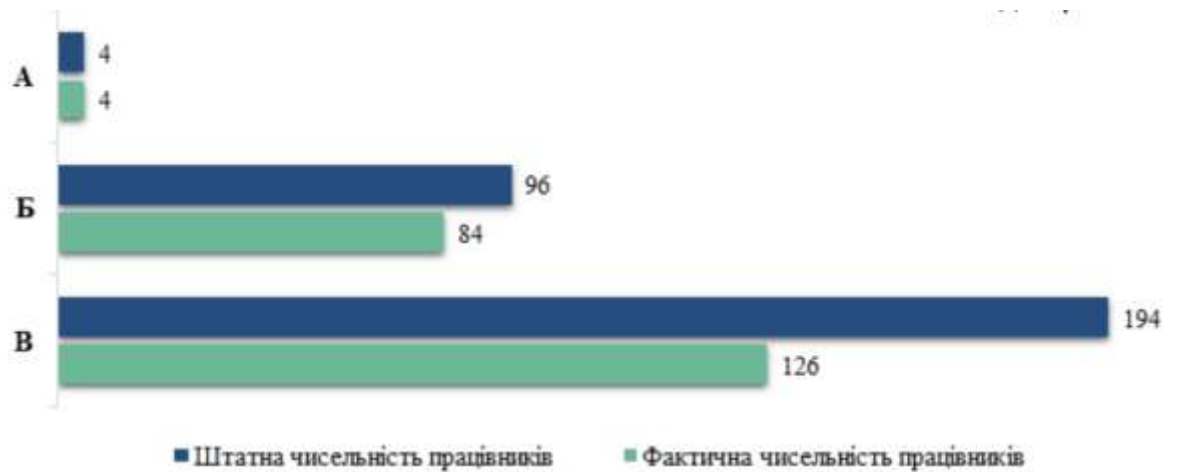

Рис.2.4. Кількісний склад державних службовців апарату Пенсійного фонду України станом на 01.01.2024⁵⁷

Рис.2.5. Кількісний склад державних службовців територіальних органів Пенсійного фонду України станом на 01.01.2024

Серед державних службовців категорій “А” та “Б” третій (освітньо-науковий або освітньо-творчий) рівень вищої освіти мають п’ять осіб, що становить 0,16%, а другий рівень вищої освіти (магістр) – 3 170 осіб, або 99,84%. У категорії “В” третій рівень вищої освіти наявний у двох осіб (0,01%), другий рівень (магістр) – у 14 680 осіб (88,59%), перший рівень (бакалавр) – у 1 267 осіб (7,65%), початковий рівень (молодший бакалавр) – у 591 особи (3,57%). Також серед працівників цієї категорії 26 осіб мають фахову передвищу освіту (0,16%), одну особу з професійною (професійно-

⁵⁷ Там само

технічною) освітою (0,01%) та трьох із повною загальною середньою освітою (0,01%).

Наукові ступені мають 28 державних службовців Пенсійного фонду України, а почесні звання присвоєно 19 працівникам. У 2023 році 470 працівників, що становить 2,3% від фактичної чисельності персоналу, були відзначені за професійні досягнення, бездоганну службу та особливі заслуги під час виконання обов'язків. Серед нагород:

- Почесна грамота Пенсійного фонду України – 240 працівників.
- Нагрудний знак “Знак пошани Пенсійного фонду України” – 111 працівників.
- Почесна грамота Міністерства соціальної політики України – 1 працівник.
- Грамота Міністерства соціальної політики України – 6 працівників.
- Подяка Міністерства соціальної політики України – 110 працівників.
- Орден “За заслуги” III ступеня – 1 працівник.
- Почесне звання “Заслужений працівник соціальної сфери України” – 1 працівник⁵⁸.

У 2023 році до дисциплінарної відповідальності було притягнуто 34 працівники Пенсійного фонду України, що становить 0,2% від фактичної чисельності, через невиконання або неналежне виконання посадових обов'язків, передбачених законодавством.

Протягом 2023 року професійне навчання пройшли 18 539 державних службовців органів Пенсійного фонду України, що відповідає 94,3% їх фактичної чисельності. Серед них 8 254 осіб отримали сертифікати за професійними (сертифікатними) програмами підвищення кваліфікації, 11 482 осіб пройшли навчання за короткостроковими програмами, а 21 174 особи удосконалювали свої знання шляхом самоосвіти⁵⁹.

---

⁵⁸ Там само

⁵⁹ Там само

Таким чином, аналіз системи пенсійного забезпечення в Україні в умовах сучасних викликів демонструє значні досягнення в організації та функціонуванні її ключових компонентів, зокрема Пенсійного фонду України, але водночас висвітлює важливі проблеми та напрями для подальшого вдосконалення.

По-перше, трирівнева структура пенсійної системи, яка базується на солідарному, накопичувальному та недержавному забезпеченні, забезпечує багаторівневий соціальний захист громадян. Зокрема, перший рівень, що функціонує за принципом солідарності поколінь, є основою системи, однак стикається з демографічними та економічними викликами, такими як старіння населення, скорочення кількості платників внесків та зростання тіньової зайнятості.

По-друге, впровадження другого рівня накопичувальної системи сприяє підвищенню індивідуальної відповідальності громадян за своє пенсійне забезпечення та створює додатковий фінансовий ресурс для економіки через інвестування в довгострокові проекти. Водночас успішне функціонування цього рівня потребує посилення державного регулювання, розвитку інституційної бази та підвищення фінансової грамотності населення.

По-третє, третій рівень недержавного пенсійного забезпечення відіграє важливу роль у диверсифікації джерел фінансування пенсій та забезпеченні додаткових можливостей для громадян. Розвиток недержавних пенсійних фондів, страхових організацій та банківських установ сприяє підвищенню конкурентності пенсійної системи, однак вимагає суворого контролю з боку державних органів для забезпечення фінансової стабільності.

Крім того, аналіз динаміки доходів і видатків Пенсійного фонду України вказує на позитивні зміни у збільшенні фінансування соціальних виплат, оптимізації їх адресності та підвищенні ефективності адміністрування. Проте значна заборгованість зі сплати єдиного внеску та

страхових платежів залишається викликом, що потребує посилення механізмів примусового стягнення та зниження тіньової економіки.

Підсумовуючи, система пенсійного забезпечення України має значний потенціал для адаптації до сучасних соціально-економічних умов за умови комплексного підходу до її реформування. Посилення фінансової стабільності, розвиток накопичувальних і недержавних рівнів, вдосконалення законодавчої бази та активна взаємодія з громадськістю є ключовими чинниками, які забезпечать її стійкість у довгостроковій перспективі.

2.2 Основні моделі пенсійного забезпечення в державах-членах ЄС

Інтеграція України до європейського політичного та економічного простору на основі комплексної співпраці залишається стратегічним вектором розвитку, що визначає перспективи входження країни до глобальної економіки. Орієнтація на європейську інтеграцію передбачає не лише економічне співробітництво, але й впровадження стандартів демократичного управління, соціальної відповідальності та забезпечення високих стандартів життя, притаманних країнам Європейського Союзу.

Для досягнення цього Україна повинна здійснити суттєві трансформації у соціальній сфері, змінюючи пріоритети державної політики з метою створення власної моделі соціального розвитку, адаптованої до європейських вимог. Одним із головних завдань у цьому напрямку є поступове наближення до стандартів соціальної економіки, яка ґрунтується на гармонізації інтересів суспільства, забезпеченні гідного рівня життя та розвитку людського капіталу.

Пріоритетність соціальних орієнтирів у процесі євроінтеграції є визначальною, оскільки вони становлять основу сталого розвитку та високої якості життя населення. Країни Європейського Союзу розглядають розвиток соціальної сфери як ключову складову економічного зростання, що сприяє формуванню конкурентоспроможного суспільства. Для України це означає

необхідність досягнення балансу між соціальним добробутом, дотриманням соціальних інтересів та забезпеченням економічної стійкості.

Першочерговим завданням є розробка та реалізація ефективної соціальної політики, яка здатна забезпечити створення умов для розвитку людського потенціалу, підвищення рівня зайнятості, формування належних стандартів освіти, охорони здоров'я та соціального забезпечення.

Правові засади організації пенсійного забезпечення в Європейському Союзі базуються на принципах соціальної солідарності, рівності та підтримки гідного рівня життя для всіх громадян. Пенсійна система забезпечує основний дохід для 25% населення ЄС, значна частина якого залежить від державних пенсій. Пенсії слугують основним інструментом запобігання бідності серед людей літнього віку та гарантування соціальної інтеграції⁶⁰.

Європейська схема соціальних прав визначає ключові пенсійні права, зокрема право працівників і самозайнятих на пенсії, які відповідають рівню зроблених внесків, та гарантують належний дохід. Також передбачено рівність у доступі до пенсійних прав для чоловіків і жінок, що є важливим елементом боротьби з гендерною дискримінацією. Окрім цього, передбачено право громадян на фінансові ресурси, які забезпечують гідне життя у старості.

Кожна країна ЄС самостійно визначає та впроваджує пенсійну політику відповідно до національних потреб. Водночас Європейський Союз підтримує національні зусилля, зосереджуючись на забезпеченні високого рівня соціального захисту, адекватності пенсій та обміні передовими практиками. Наприклад, проводяться консультації та професійні дискусії між країнами-членами, спрямовані на удосконалення пенсійних систем.

Одним із інструментів підтримки є розробка рекомендацій для урядів держав-членів, які сприяють забезпеченню фінансової стійкості пенсійних систем. Європейська комісія регулярно здійснює моніторинг ефективності

---

⁶⁰ Стандарти ради Європи. URL: <https://rm.coe.int/soft-c-uk-1-/1680a33520> (дата звернення: 09.12.2024).

пенсійних систем, аналізує їх відповідність сучасним демографічним та економічним викликам⁶¹.

Європейські інституції також підтримують мобільність працівників у межах ЄС через гарантування збереження пенсійних прав під час зміни місця роботи чи проживання. Це забезпечується Регламентом № 883/2004, який координує соціальні системи країн-членів. Завдяки цьому працівники мають змогу зберігати право на пенсійні виплати, зароблені в різних країнах.

Основними інституціями, які займаються питаннями пенсійного забезпечення, є Європейська комісія, Рада ЄС та Європейський парламент. Наприклад, у 2020 році Європейська комісія ініціювала створення спільної платформи для обміну даними про пенсійні внески та виплати, що значно спростило доступ до інформації для громадян ЄС⁶².

Система пенсійного забезпечення в Європейському Союзі спрямована на досягнення трьох головних цілей: забезпечення фінансової стійкості, адекватності пенсійних виплат та сприяння соціальній інтеграції. Завдяки чітким правовим рамкам Європейський Союз забезпечує високий рівень соціального захисту для всіх громадян.

Серед основних інституцій, які займаються питаннями пенсійного забезпечення, виділяється Європейський орган страхування та пенсійного забезпечення (ЕІОРА), розташований у Франкфурті-на-Майні. Цей орган виконує важливі завдання, спрямовані на забезпечення ефективності пенсійних систем у державах-членах ЄС.

Основні завдання ЕІОРА включають покращення захисту прав споживачів фінансових послуг, включно з пенсійними продуктами, та відновлення довіри громадян до фінансової системи. Орган займається впровадженням надійних і ефективних регуляторних механізмів, які враховують особливості різних країн-членів і різноманітність фінансових

---

⁶¹ Зеленко Василь Реформування пенсійної системи України у світлі європейських стандартів = Reforming Ukrainian Pension System in Light of European Standards : монографія / Василь Зеленко. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. – 202 с.

⁶² Павленко В. Чому Європейська комісія поставила Україні одиницю за соціальну політику. URL: <https://texty.org.ua/articles/109148/chomu-yeuropejska-komisiya-postavyla-ukrayini-odynycyu-za-socialnu-polityku/> (дата звернення: 03.12.2024).

інститутів. Він також відіграє важливу роль у гармонізації правил, що регулюють фінансові установи, сприяючи узгодженості та прозорості їхньої діяльності⁶³.

Правові засади організації пенсійного забезпечення в Європейському Союзі базуються на Регламенті (ЄС) № 1094/2010, що визначає структуру та функціональні обов'язки Європейського органу з регулювання страхової діяльності та недержавного пенсійного забезпечення (ЕІОРА). Організаційна структура цього органу складається з кількох ключових елементів, кожен із яких виконує визначені завдання⁶⁴.

Структура ЕІОРА включає раду наглядових органів, правління, голову, виконавчого директора та апеляційну комісію. Рада наглядових органів відповідає за розробку стратегічного напрямку діяльності та нагляд за реалізацією регуляторних функцій, як передбачено статтею 43 Регламенту. Правління забезпечує ефективне управління органом відповідно до статті 47, а голова виконує координаційні та представницькі функції, закріплені у статті 48. Виконавчий директор відповідає за оперативне управління органом, виконуючи завдання, викладені у статті 53. Апеляційна комісія надає можливість оскаржувати рішення органу у випадках, передбачених статтею 60.

Завдання ЕІОРА спрямовані на забезпечення захисту споживачів, прозорості ринків фінансових послуг та підвищення ефективності регуляторної діяльності. Орган відіграє провідну роль у сприянні прозорості, простоті та справедливості на ринку фінансових продуктів і послуг у межах внутрішнього ринку ЄС та включає контроль як нової, так і існуючої фінансової діяльності, а також прийняття керівних принципів і рекомендацій для забезпечення безпеки та надійності фінансових ринків.

---

⁶³ Mission and tasks. *European Insurance and Occupational Pensions Authority*. URL: https://www.eiopa.europa.eu/about/mission-and-tasks_en (date of access: 09.12.2024).

⁶⁴ Regulation - 1094/2010 - EN - EUR-Lex. *EUR-Lex – Access to European Union law – choose your language*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32010R1094> (date of access: 09.12.2024).

Додатково, орган має право видавати попередження у разі, якщо певна фінансова діяльність може становити серйозну загрозу цілям, визначеним у статті 1 (6) Регламенту. Такі повноваження дозволяють ефективно реагувати на потенційні ризики, що можуть вплинути на стабільність фінансової системи та права споживачів. Завдяки цим функціям ЕІОРА забезпечує гармонізацію регуляторної практики серед держав-членів, сприяючи зближенню стандартів нагляду та прозорості діяльності пенсійних інституцій.

Таким чином, правові засади організації пенсійного забезпечення в ЄС відображають інтеграцію принципів правової єдності, прозорості та ефективного нагляду. ЕІОРА виконує ключову роль у забезпеченні стійкості пенсійної системи, сприяючи узгодженості регуляторних норм і захисту інтересів усіх учасників фінансового ринку.

Пенсійні схеми є основою фінансової стабільності європейських домогосподарств, надаючи необхідний рівень доходів для забезпечення гідного рівня життя під час пенсії. Водночас пенсійні фонди відіграють важливу роль на фінансових ринках як інституційні інвестори, що забезпечує збільшення капіталу та стабільність фінансової системи. У зв'язку з цим Європейський центральний банк регулярно збирає статистичні дані про баланси пенсійних фондів для оцінки загального фінансового стану домогосподарств і фінансових інституцій.

Згідно з Директивою (ЄС) 2016/2341, пенсійні фонди мають чіткі зобов'язання щодо надання професійних пенсійних послуг. Нормативний акт регулює діяльність установ трудового пенсійного забезпечення, включаючи експлуатацію обов'язкових та необов'язкових пенсійних схем. Директива забезпечує чіткий розподіл активів і зобов'язань, виключаючи можливість перерозподілу коштів між обов'язковими та необов'язковими пенсійними

програмами та дозволяє підвищити надійність пенсійних фондів і гарантує фінансову стабільність системи⁶⁵.

Установи трудового пенсійного забезпечення, як визначено в Директиві, є окремими організаціями, які діють на основі фінансового забезпечення через внески учасників. Вони створені незалежно від підприємств-спонсорів або груп осіб і функціонують у рамках угод між роботодавцями, працівниками або їх представниками. Основною метою цих установ є надання пенсійних виплат на основі професійної діяльності та дотримання законодавства відповідних держав-членів.

Персональні пенсійні продукти, включаючи загальноєвропейський персональний пенсійний продукт (РЕРР), регулюються Регламентом 2019/1238⁶⁶. Документ встановлює правову основу для створення єдиного європейського ринку персональних пенсійних продуктів. РЕРР спрямований на розширення вибору для заощаджувачів, створення конкурентоспроможних умов надання послуг і забезпечення високого рівня захисту прав споживачів. Стандартизація основних характеристик продуктів, таких як вимоги до прозорості, правила інвестування та можливості переключення між провайдерами, забезпечує надійність і довіру учасників ринку.

Регламент РЕРР надає Європейському органу з регулювання страхової діяльності та діяльності з недержавного пенсійного забезпечення повноваження щодо розробки технічних стандартів, реєстрації нових продуктів у центральному реєстрі, моніторингу ринку та обмеження або заборони на маркетинг чи продаж пенсійних продуктів у разі виявлення ризиків для споживачів.

---

⁶⁵ Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/2341 від 14 грудня 2016 року про діяльність установ професійного пенсійного забезпечення (УППЗ) та нагляд за ними (нова редакція). *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_036-16#Text (дата звернення: 09.12.2024).

⁶⁶ United Nations Development Programme. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-08/5%20FINAL_Tree_Sustainable_finance_strategy_297x210mm_4+4_web_180822.pdf (date of access: 04.12.2024).

Аналізуючи особливості пенсійного забезпечення в країнах Європейського Союзу, можна виявити, що національні системи пенсійного забезпечення значною мірою відображають характер соціальної політики та загальну модель соціального захисту, характерну для кожної держави. У європейському просторі вирізняються кілька основних моделей соціального захисту, які впливають на структуру та функціонування пенсійних систем: скандинавська, континентальна, англосаксонська, південноєвропейська.

Скандинавська, або соціал-демократична, модель характерна для таких країн, як Швеція, Норвегія, Фінляндія, Данія, Нідерланди та Швейцарія. Країни вирізняються розвиненою економікою, потужним середнім класом і високим рівнем громадської активності. Основою моделі є ідеї рівності та солідарності, які формують базові принципи соціальної політики. Політична стратегія держав, що реалізують цю модель, зосереджена на забезпеченні повної зайнятості населення, що сприяє створенню умов для рівного доступу громадян до соціальних благ і високого рівня соціального захисту⁶⁷.

Пенсійна система в межах скандинавської моделі забезпечує значний рівень соціальних гарантій. Державні програми пенсійного страхування фінансуються за рахунок високих податків, але натомість забезпечують громадянам доступ до якісних соціальних послуг. У країнах із цією моделлю існує значна частка універсальних пенсій, які не залежать від трудового стажу, а враховують лише проживання у країні. Солідарність між поколіннями та рівномірний розподіл доходів є важливими елементами, які підтримують стабільність і довіру до пенсійної системи.

Однією з характерних рис скандинавської моделі є активна участь інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації соціальної політики. Високий рівень довіри до державних інституцій і взаємодія між владою та громадянами створюють сприятливі умови для ефективного функціонування пенсійної системи. Завдяки цьому соціальна політика,

---

⁶⁷ Скандинавська модель: секрет успіху країн Північної Європи чи система, позбавлена майбутнього? | ADASTRA. ADASTRA I Аналітичний центр. URL: <https://adastra.org.ua/blog/skandinavska-model-sekret-uspihu-krayin-pivnichnoyi-yevropi-chi-sistema-pozbavlena-majbutnogo> (дата звернення: 05.12.2024).

включаючи пенсійне забезпечення, спрямована не лише на подолання бідності серед осіб похилого віку, а й на створення рівних можливостей для гідного рівня життя.

Континентальна модель пенсійного забезпечення, також відома як консервативна або модель Бісмарка, демонструє тривалий і успішний досвід функціонування у таких країнах, як Бельгія, Німеччина, Австрія, Італія, Франція, Фінляндія та державах Бенілюксу, модель стала фундаментальним елементом соціального захисту в умовах ринкової економіки, забезпечуючи стабільність і передбачуваність у пенсійних виплатах. Її ключовою характеристикою є жорсткий зв'язок між тривалістю професійної діяльності громадян і рівнем їхнього соціального захисту⁶⁸.

Основою континентальної моделі є соціальне страхування, яке фінансується переважно за рахунок обов'язкових внесків роботодавців та працівників. Така структура дозволяє забезпечувати фінансову стійкість системи та пропорційність розміру пенсійних виплат до внесків, зроблених протягом трудового життя. Разом із тим, модель враховує потреби малозабезпечених груп населення, які через певні обставини не змогли накопичити достатній страховий стаж. У таких випадках національна солідарність реалізується через системи соціальної допомоги, що забезпечують базовий рівень соціального захисту.

Важливим принципом континентальної моделі є державне регулювання процесів соціального страхування. Організація і фінансування цієї системи відбуваються за активної участі соціальних партнерів, включаючи роботодавців і працівників, що створює умови для співпраці та підтримки стабільності системи. Державна роль полягає у створенні правових рамок, моніторингу та забезпеченні дотримання принципів справедливості й ефективності в управлінні ресурсами.

---

⁶⁸ Ріппа М. Порівняльна характеристика світових систем пенсійного забезпечення і страхування. Світ фінансів. 2017. № 1 (10). С. 35–45.

Континентальна модель має важливе значення для підтримки економічної стабільності та соціальної гармонії. Вона сприяє не лише фінансовій підтримці осіб похилого віку, але й формуванню соціальної довіри між учасниками системи. Досвід країн, які впровадили цю модель, свідчить про її ефективність у забезпеченні балансу між інтересами працюючого населення та пенсіонерів, що робить її одним із ключових орієнтирів для формування політики соціального захисту в інших державах.

Південно-європейська модель пенсійного забезпечення, також відома як середньоземноморська, католицька або рудиментарна, функціонує в країнах Південної Європи, зокрема в Італії, Іспанії, Греції та Португалії. Характерною ознакою цієї моделі є порівняно низький рівень соціальної захищеності, що відображає специфічний підхід до організації соціальної політики. Завдання соціального захисту часто покладаються на родину та близьке оточення, що підкреслює значущість традиційних соціальних зв'язків і ролі сім'ї в забезпеченні добробуту⁶⁹.

Соціальна політика у межах цієї моделі здебільшого має пасивний характер, зосереджуючись на компенсації втрат у доходах окремих категорій громадян. Такий підхід не передбачає комплексного вирішення питань соціального захисту, що може створювати виклики для осіб, які не мають підтримки з боку родичів або членів громади. Водночас сім'я, поряд із іншими інститутами громадянського суспільства, відіграє вагомий роль у забезпеченні соціальної стабільності та підтримці соціально вразливих категорій населення.

Південно-європейська модель також характеризується менш розвиненою інфраструктурою соціальних послуг і значною залежністю від державного бюджету при фінансуванні пенсійних виплат. У багатьох випадках соціальні трансфери спрямовані на підтримку мінімального рівня

---

⁶⁹ Які пенсійні системи працюють у країнах світу. *Слово і Діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/10/08/infografika/suspilstvo/yaki-pensijni-systemy-pracyuyut-krayinax-svitu> (дата звернення: 09.12.2024).

доходу, а не на забезпечення сталого економічного розвитку або підвищення добробуту громадян.

Значною особливістю моделі є її орієнтація на підтримку звичних соціальних структур, що відповідає культурним і історичним традиціям регіону. Однак така орієнтація створює виклики для адаптації системи до сучасних економічних умов, включаючи демографічні зміни, старіння населення та потребу в підвищенні ефективності соціального захисту. Таким чином, південно-європейська модель потребує реформування, яке б враховувало сучасні виклики та сприяло забезпеченню більш високого рівня соціальної захищеності для всіх громадян.

Базова державна пенсійна система Швеції слугує прикладом розподільчої моделі, яка фінансується за рахунок обов'язкових страхових внесків. Її унікальність полягає в поєднанні традиційних принципів солідарності та елементів індивідуальної відповідальності. Рівень внесків складає 18,5% від заробітку працівника, з яких основна частина — 16% — спрямовується до державної пенсійної системи, внески використовуються для виплати поточних пенсій, водночас створюючи умовні індивідуальні рахунки для застрахованих осіб⁷⁰.

У державній системі Швеції пенсійні виплати розраховуються на основі умовно накопичених внесків, які враховують очікувану тривалість життя осіб, що виходять на пенсію. Розрахунок також враховує темпи зростання економіки та рівень виробництва. Завдяки цьому механізму система адаптується до демографічних змін, що забезпечує фінансову стабільність і збалансованість у довгостроковій перспективі.

Для осіб, які протягом свого трудового життя отримували низькі доходи, передбачено механізм гарантування мінімального доходу, механізм функціонує через так звану "пенсійну страхову сітку," що забезпечує

---

⁷⁰ Скуратівський В., Линдюк О. Державне регулювання фінансового забезпечення пенсійних систем: досвід країн Європейського Союзу. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2017. № 1. С. 206–217.

соціальний захист навіть у випадку недостатньої кількості страхових внесків. Такий підхід дозволяє знизити ризик бідності серед літніх осіб.

Особливістю шведської моделі є спрямування частини страхових внесків у капіталізовану систему, яка доповнює базову пенсію. Працівники мають можливість вибору між інвестуванням своїх внесків у приватні фінансові установи або у державний накопичувальний фонд.

Водночас держава активно регулює функціонування системи, забезпечуючи прозорість управління пенсійними коштами та захист інтересів застрахованих осіб. Завдяки комплексному підходу до фінансування, адаптивності до демографічних викликів і використанню сучасних механізмів управління, пенсійна система Швеції демонструє високий рівень ефективності й соціальної справедливості.

Аналіз пенсійних систем розвинених країн Європейського Союзу свідчить про значні фінансові виклики, з якими вони стикаються. Незважаючи на накопичення значних активів у недержавних пенсійних фондах і страхових компаніях, для забезпечення нинішніх рівнів державних пенсій у найближчі 35 років необхідно додатково виділити 456 мільярдів євро. Наразі рівень пенсійного навантаження становить 10,4% ВВП у п'ятнадцяти країнах ЄС, а до 2040 року цей показник прогнозовано зросте до 13,6%. У зв'язку з цим Європейська Комісія наполягає на продовженні реформ пенсійних систем для мінімізації негативних наслідків демографічного старіння населення.

Країни-члени ЄС уже вдаються до низки реформаторських заходів. Серед них — підвищення пенсійного віку (Німеччина, Греція, Італія, Португалія, Велика Британія), збільшення мінімального страхового стажу (Німеччина, Греція, Італія), обмеження можливостей для раннього виходу на пенсію (Франція, Німеччина) та зміни в індексації пенсій, що призвело до зниження коефіцієнта заміщення середньої зарплати середньою пенсією (Австрія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Італія, Нідерланди). Інші заходи включають скорочення періодів, які враховуються для збільшення

бази пенсійних виплат, а також обмеження пенсійних привілеїв державним службовцям (Фінляндія, Греція, Італія, Португалія).

Аналізуючи загальні риси пенсійних систем розвинених країн, можна виділити кілька ключових характеристик. Перша — співіснування обов'язкових і добровільних складових пенсійного забезпечення, що взаємно доповнюють одна одну, що дає можливість гарантувати гідний рівень матеріального забезпечення в пенсійному віці. Друга — розвиток недержавних пенсійних фондів за умови збереження суворого державного контролю за їхньою діяльністю. У деяких країнах держава безпосередньо управляє ресурсами накопичувальної системи через спеціалізовані установи.

Третя особливість — розподіл фіскального навантаження між роботодавцями та працівниками. У країнах ЄС середнє співвідношення внесків становить 2:1, тоді як в Україні цей показник з 2016 року відповідає пропорції 100:0, що демонструє дисбаланс порівняно з європейською практикою. Четверта характеристика — активне використання податкових стимулів для заохочення громадян до добровільного інвестування в недержавні пенсійні фонди. Найчастіше це реалізується через податкові пільги на внески до таких фондів.

П'ята риса — поступове підвищення пенсійного віку з метою стимулювання більш пізнього виходу на пенсію. У більшості країн це супроводжується додатковими фінансовими заохоченнями, які можуть сягати 0,5–7,5% надбавки до пенсії за кожний додатковий рік роботи. Такий підхід зумовлений як підвищенням середньої тривалості життя, так і потребою зменшити навантаження на пенсійну систему.

Шоста особливість стосується накопичувальної складової пенсійного забезпечення. У деяких країнах її масштаб поступово зменшується або ж відбувається повна відмова від неї через фінансову нестабільність і значний вплив на державний бюджет, тенденції свідчать про прагнення до пошуку

збалансованих і стійких підходів до організації пенсійного забезпечення в умовах сучасних соціально-економічних викликів.⁷¹

Таким чином, аналіз пенсійних систем розвинених країн Європейського Союзу свідчить про різноманітність підходів до забезпечення соціальної захищеності населення в умовах сучасних економічних і демографічних викликів. Застосування різних моделей пенсійного забезпечення, таких як скандинавська, континентальна та південно-європейська, відображає історичні, соціальні та економічні особливості окремих країн.

Ключовими характеристиками пенсійних систем є інтеграція обов'язкових і добровільних складових, що дозволяє створити збалансовану структуру соціального забезпечення. Акцент на розвиток недержавних пенсійних фондів у поєднанні з суворим державним наглядом гарантує фінансову стійкість системи та довіру з боку населення. Сучасні тенденції, включаючи підвищення пенсійного віку, стимулювання більш пізнього виходу на пенсію та активне використання фіскальних інструментів, спрямовані на адаптацію до старіння населення та економічних змін.

Водночас, багато країн стикаються з викликами, пов'язаними з фінансовим навантаженням на пенсійні системи, необхідністю додаткового фінансування та потребою підвищення ефективності. Європейська комісія акцентує увагу на необхідності продовження реформ, спрямованих на забезпечення стабільності систем у довгостроковій перспективі. Для України досвід країн ЄС є важливим прикладом для впровадження стійкої моделі пенсійного забезпечення, яка враховуватиме соціальні, економічні та демографічні реалії держави.

---

⁷¹ Там само

2.3 Порівняння регулювання пенсійного забезпечення в Україні та ЄС

Пенсійні системи країн Європейського Союзу формувалися у різних соціально-економічних умовах, що обумовило розмаїття правових і організаційних підходів до забезпечення населення соціальними гарантіями в старості. Кожна країна розробила унікальну систему, яка враховує демографічну структуру, економічні реалії та соціальні традиції, що позначилося на структурі пенсійних систем, рівнях виплат, джерелах фінансування та загальній ефективності їх функціонування. Для аналізу взято пенсійні системи Польщі та Німеччини, зокрема, проведено порівняння з українською пенсійною системою на основі гармонізованих показників.

Пенсійна система Польщі зазнала кардинальних змін у 1999 році в результаті впровадження трирівневої структури. Перший рівень базується на солідарній системі, яка забезпечує перерозподіл внесків між поколіннями. Другий рівень передбачає обов'язкову накопичувальну складову, що дозволяє заощадження працівників працювати через інвестиційні механізми. Третій рівень є добровільним і включає недержавне пенсійне забезпечення. Завдяки цій структурі Польща досягла фінансової стабільності пенсійної системи, адаптуючи її до викликів сучасної економіки та демографічних змін.

За даними 2022–2023 років, у Польщі проживає понад 9,8 мільйона пенсіонерів віком від 60 до 80 років і 1,7 мільйона осіб старше 80 років. Управління соціального страхування Польщі (ZUS) забезпечує виплати, які охоплюють різні категорії пенсіонерів: пенсії за віком, виплати у зв'язку з інвалідністю, компенсації через втрату годувальника, а також виплати у зв'язку з хворобою, вагітністю або нещасними випадками. Така система демонструє високу гнучкість у реагуванні на потреби різних категорій населення⁷².

---

⁷² Emerytów w Polsce będzie przybywać. "Rocznie około 300 tysięcy osób". *TVN24 Biznes*. URL: <https://tvn24.pl/biznes/dla-seniora/emerytury-2023-emerytow-w-polsce-bedzie-przybywac-ile-kosztuje-system-emerytalny-prezes-zus-gertruda-uscinska-komentuje-st6592416> (date of access: 09.12.2024).

Пенсійна система Німеччини базується на принципі соціального страхування, який вимагає обов'язкових внесків як з боку працівників, так і роботодавців. У структурі системи виокремлюють три рівні: державні пенсії, професійні пенсійні програми та приватне накопичувальне забезпечення. Основною відмінністю цієї системи є її орієнтованість на довгострокову стабільність через автоматичне коригування параметрів системи відповідно до демографічних змін. Уряд також активно використовує інструменти стимулювання приватних заощаджень, такі як податкові пільги для учасників накопичувальних програм.

Порівняння української пенсійної системи з польською та німецькою демонструє значну залежність України від солідарної моделі, що базується на внесках працюючого населення. Водночас, на відміну від польської трирівневої системи та німецької багаторівневої моделі, українська система недостатньо використовує можливості накопичувальної складової та професійних програм пенсійного страхування, що обмежує її адаптивність до демографічних викликів і знижує фінансову стійкість у довгостроковій перспективі.

Досвід Польщі та Німеччини свідчить про ефективність комплексного підходу до організації пенсійного забезпечення. Впровадження багаторівневих структур, розподіл фінансового навантаження між роботодавцями та працівниками, а також стимулювання приватних заощаджень є ключовими елементами для підвищення фінансової стабільності пенсійних систем. Україна може скористатися цими практиками для модернізації своєї системи, адаптуючи їх до національних реалій і потреб.

Пенсійна система Польщі демонструє інтегрований підхід до забезпечення соціальних гарантій для населення, що є результатом багаторічного розвитку та реформування. Наприкінці 2020 року пенсійні виплати отримували понад 7 мільйонів осіб, а на пенсійні виплати було витрачено близько 300 мільярдів злотих, враховуючи додаткові програми, як

тринадцята і чотирнадцята пенсії, що зумовлено впливом демографічних змін, зокрема виходом на пенсію покоління «бемі-бумерів».

Демографічні показники свідчать про складну ситуацію: населення Польщі знижується через високий рівень смертності та низьку народжуваність. У 2022 році кількість народжених становила 305 тисяч, що є найнижчим показником за післявоєнний період. Водночас, середня тривалість життя збільшується: для чоловіків вона становить 71,8 року, а для жінок — 79,7 року. Така демографічна динаміка вимагає постійної адаптації пенсійної системи до нових викликів⁷³.

Пенсійний вік у Польщі встановлений на рівні 60 років для жінок і 65 років для чоловіків із необхідним мінімальним страховим стажем у 20 та 25 років відповідно. Попри це, раніше існувала спроба підвищити пенсійний вік до 67 років, однак цю ініціативу було скасовано. Завдяки позитивній економічній динаміці та приросту трудових мігрантів, переважно з України, Польща змогла стабілізувати свою солідарну пенсійну систему.

Розмір пенсії в Польщі залежить від накопиченого капіталу на індивідуальних пенсійних рахунках, страхового стажу та середньої тривалості життя. Мінімальна пенсія на початок 2023 року становила 1 588 злотих, середня — 2 869 злотих, а максимального рівня не встановлено. Однак найбагатші пенсіонери отримують пенсії, що перевищують 20 тисяч злотих, завдяки тривалому стажу та високому рівню заробітної плати протягом професійного життя⁷⁴.

Попри відносно низький рівень мінімальної пенсії за європейськими стандартами, пенсіонери в Польщі користуються широким спектром пільг, включаючи знижки на комунальні послуги, медичне обслуговування та транспорт, що дозволяє забезпечити гідний рівень життя навіть за умов обмежених фінансових ресурсів. Таким чином, польська пенсійна система

---

⁷³ Nowy Wiek Emerytalny 2023? Zmiany zasad dla emerytów - ale przejście na emeryturę ma być nadal wyborem. URL : <https://strefabiznesu.pl/nowy-wiek-emerytalny-2023-zmiany-zasad-dla-emerytow-ale-przejscie-na-emeryture-ma-byc-nadal-wyborem/ar/c1-17353935> (date of access: 09.12.2024).

⁷⁴ Emerytury i renty w górę, waloryzacja się rozpoczęła. Seniorzy dostaną więcej pieniędzy. URL : <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Waloryzacja-emerytur-i-rent-2023-Ile-wyniesiemerytura-po-1-marca-8497637.html> (date of access: 09.12.2024).

демонструє ефективний баланс між державними гарантіями та індивідуальною відповідальністю, що сприяє її фінансовій стійкості та соціальній справедливості.

Пенсійна система Польщі відображає багатогранний процес адаптації до демографічних, економічних і соціальних викликів. Співвідношення пенсії до заробітної плати в країні становить приблизно 2:1, що відповідає рекомендаціям Міжнародної організації праці, однак не досягає рівня 70% заміщення доходів, запропонованого фундаторами багаторівневих пенсійних систем. Таке співвідношення забезпечує базовий рівень соціального захисту, проте залишає можливості для вдосконалення системи.

Заробітна плата в Польщі суттєво відрізняється залежно від галузі. Найвищі доходи фіксуються у сферах інформаційних технологій, фінансів і страхування, тоді як найнижчі спостерігаються у ресторанному бізнесі, торгівлі та готельному секторі.

Пенсійна система країни базується на трирівневій структурі, створеній унаслідок реформи 1999 року. Перший рівень представлений солідарною системою соціального страхування (ZUS), другий — обов'язковими накопичувальними пенсійними фондами (OFE), а третій — добровільними програмами накопичення та дозволяє забезпечувати фінансову стабільність системи завдяки диверсифікації джерел фінансування⁷⁵.

Реформи пенсійної системи Польщі, запроваджені протягом останніх десятиліть, мали на меті підвищення ефективності та адаптацію до змін у демографічній структурі. Наприклад, у 1999 році було створено систему індивідуальних пенсійних рахунків, які фіксують страхові внески кожного учасника. Водночас було запроваджено механізми валоризації, що враховують зростання ВВП, а також субрахунки, які забезпечують більшу прозорість управління накопиченнями.

У 2014 році Польща суттєво змінила функціонування другого рівня, зробивши внески до OFE необов'язковими. Це призвело до зменшення

---

⁷⁵ System emerytalno-rentowy w Polsce. URL : <http://surl.li/iquww> (date of access: 09.12.2024).

кількості учасників системи та поступового її згасання. Незважаючи на ці зміни, система залишається функціональною, проте експерти наголошують на необхідності подальших реформ.

Підвищення пенсійного віку є ще одним важливим кроком у реформуванні пенсійної системи. Хоча спроба зрівняти пенсійний вік для чоловіків і жінок на рівні 67 років не отримала широкої підтримки, цей аспект залишається актуальним з огляду на демографічне старіння населення.

Бюджет ZUS демонструє високий рівень самофінансування, хоча й залежить від підтримки державного бюджету. Водночас витрати на пенсійні виплати зростають, що створює загрозу для довгострокової стійкості системи. Інвестиції в модернізацію системи збору внесків і впровадження електронних платформ дозволяють підвищити ефективність управління⁷⁶.

Пенсійні реформи Польщі акцентують увагу на індивідуальній відповідальності громадян за свої накопичення, що зменшує навантаження на державну систему. Однак для забезпечення стійкості необхідно продовжувати діалог між соціальними партнерами, впроваджувати заходи для підтримки зайнятості осіб старшого віку та покращувати якість медичних і соціальних послуг.

Загалом, польська пенсійна система демонструє зважений підхід до поєднання солідарного й накопичувального компонентів, проте залишається чутливою до економічних і демографічних викликів, що потребує постійного оновлення стратегій та інструментів управління.

Німеччина стала першою державою, яка на інституційному рівні запровадила систему соціального страхування наприкінці XIX століття під керівництвом Отто фон Бісмарка. Основний принцип системи, відомий як "пакт поколінь," зберігся до сьогодні. Його сутність полягає в тому, що працююче населення фінансує виплати пенсіонерам через обов'язкові відрахування із заробітної плати до державного пенсійного фонду. Модель

---

⁷⁶ Chrostowski Gabriel, Lemański Filip. System emerytalny w Polsce wymaga naprawy. URL : <https://obserwatorgospodarczy.pl/2023/02/15/system-emerytalny-w-polsce-wymaganaprawy-raport-og/> (date of access: 09.12.2024).

передбачає прямий і негайний перерозподіл доходів без акумуляції коштів або їх інвестування.

Значний час система ефективно функціонувала завдяки високому рівню зайнятості та сприятливій демографічній ситуації. Проте у другій половині ХХ століття почали проявлятися виклики, пов'язані зі зменшенням народжуваності, збільшенням тривалості життя та економічними труднощами. Зростання кількості пенсіонерів і зменшення числа платників внесків створило додаткове навантаження на систему. У відповідь уряд підвищив рівень обов'язкових внесків до понад 20% від заробітної плати, хоча останнім часом завдяки економічному зростанню і покращенню зайнятості цей показник знизився до 18,6%.

З метою забезпечення стійкості пенсійної системи Німеччина здійснила кілька етапів реформ. Наприклад, у 1989 році було прийнято пакет заходів, спрямованих на адаптацію системи до демографічних змін. У 1992 році, після возз'єднання Німеччини, було збережено базові елементи попередньої системи, що довели свою ефективність, а державне дофінансування стало пропорційним до змін, пов'язаних із інфляцією.

Німецька пенсійна система функціонує на основі певних структурних елементів:

1. Солідарна система ґрунтується на принципі міжпоколінної солідарності, за яким внески працюючого населення негайно перерозподіляються для виплат пенсіонерам.
2. Державне дофінансування частка пенсійних витрат фінансується з державного бюджету для забезпечення стабільності системи.
3. Врахування демографічних тенденцій реформування враховує старіння населення та збільшення тривалості життя. Зокрема, середня тривалість життя у Німеччині становить 78,6 року для чоловіків і 83,4 року для жінок, що зумовлює необхідність перегляду підходів до фінансування⁷⁷.

---

⁷⁷ Hinrics K. Recent pension reforms in Europe: More challenges, new directions. An overview. URL : <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/spol.12712> (date of access: 09.12.2024).

Аналізуючи функціонування системи за 2021–2023 роки, виявлено, що частка витрат на пенсії у ВВП залишається значною. Крім того, пенсійний вік у Німеччині поступово збільшується до 67 років як для чоловіків, так і для жінок, що сприяє зменшенню навантаження на бюджет пенсійного фонду.

Порівняльний аналіз системи вказує на ефективність інституційної організації пенсійного забезпечення в Німеччині, проте виклики старіння населення й надалі залишаються ключовими для довгострокової стійкості. Подальші реформи передбачають зміцнення системи за рахунок додаткового залучення приватних пенсійних фондів і стимулювання довшої участі на ринку праці.

Німеччина є однією з країн, які активно адаптують пенсійні системи до демографічних та економічних викликів, що виникають у XXI столітті. Однією з ключових характеристик пенсійної системи є пенсійний вік, який наразі становить 67 років для чоловіків і жінок. Особи, які мають 35-річний трудовий стаж, можуть скористатися правом дострокового виходу на пенсію у 63 роки. Така гнучкість дозволяє враховувати особисті обставини громадян, зберігаючи соціальні гарантії. Водночас середня очікувана тривалість життя у Німеччині складає 78 років для чоловіків і 83 роки для жінок, що свідчить про необхідність подальшого збалансування системи у світлі демографічного старіння. За оцінками уряду, з 2031 року пенсійний вік буде уніфіковано, що відображає прагнення до рівності у доступі до соціальних виплат.

Особливістю німецької пенсійної системи є низький мінімальний страховий стаж, який становить лише п'ять років. Такий підхід є одним із найбільш гнучких серед країн Європейського Союзу, оскільки дозволяє навіть громадянам із невеликим стажем роботи отримувати право на пенсію. Крім того, законодавство передбачає можливість компенсації нестачі стажу за рахунок добровільних страхових внесків, що дає змогу громадянам, які тимчасово не працювали, забезпечити своє пенсійне майбутнє, що демонструє високий рівень адаптивності німецької системи до потреб різних соціальних груп.

Розмір мінімальної заробітної плати в Німеччині також відіграє важливу роль у функціонуванні пенсійної системи. Протягом 2021–2022 років вона зазнала значного зростання, збільшившись до 12 євро за годину. У місячному вимірі це становить близько 1 920 євро, що є одним із найвищих показників у Європі. Підвищення мінімальної заробітної плати сприяє збільшенню відрахувань до державного пенсійного фонду, що позитивно позначається на його фінансовій стійкості. Крім того, це створює умови для соціального захисту громадян з низьким рівнем доходів⁷⁸.

Середня заробітна плата у Німеччині варіюється від 3 700 до 4 000 євро залежно від регіону, кваліфікації та галузі зайнятості. Така висока середня зарплата забезпечує стабільні надходження до пенсійного фонду. Щорічне зростання заробітних плат сприяє не лише підвищенню добробуту громадян, але й збільшенню розміру майбутніх пенсійних виплат. Водночас існує різниця між рівнем заробітних плат у старих і нових федеральних землях, що впливає на розмір пенсій у різних регіонах.

Розрахунок пенсії в Німеччині базується на кількох показниках, включаючи трудовий стаж, розмір страхових внесків та пенсійні пункти. Зокрема, для отримання одного пенсійного пункту громадянин повинен заробити середній дохід по країні, який у 2022 році становив 40 200 євро. Більша кількість пенсійних пунктів забезпечує вищий розмір виплат. Середня пенсія в Німеччині у 2022 році становила 1 538 євро брутто, що свідчить про високий рівень забезпечення літніх громадян. Однак для досягнення такої суми необхідний тривалий трудовий стаж⁷⁹.

Мінімальної пенсії у Німеччині не існує, адже розмір виплат визначається індивідуально для кожного громадянина на основі внесків та страхового стажу. У разі недостатнього доходу для забезпечення базового рівня життя пенсіонери можуть розраховувати на соціальну допомогу Grundsicherung. Це дозволяє підтримувати гідний рівень життя навіть для

---

⁷⁸ Який законодавчо встановлений максимальний розмір пенсії? Vermoegens Zentrum. URL : <https://www.vermoegenszentrum.de/wissen/wie-hoch-ist-die-gesetzliche-hochstrente>. (date of access: 09.12.2024).

⁷⁹ Там само

осіб із низькими доходами або недостатнім стажем. Такий підхід є важливим елементом соціального захисту.

Максимальна пенсія в Німеччині визначається за граничними розмірами внесків, які сплачувалися протягом 45 років. Однак досягти такого рівня практично неможливо через високу динаміку ринку праці та нерівномірність заробітних плат. Максимальна пенсія становить близько 3 141,82 євро брутто, але ця сума залишається радше теоретичною, ніж практично досяжною для більшості працівників.

В умовах демографічного старіння населення Німеччина стикається з необхідністю проведення подальших реформ, спрямованих на зміцнення пенсійної системи. До ключових заходів належать поступове збільшення пенсійного віку, стимулювання добровільних накопичувальних програм та удосконалення механізмів соціальної допомоги. Ці заходи сприятимуть забезпеченню стабільності системи та збереженню високого рівня соціального захисту для майбутніх поколінь.

Врешті, пенсійна система Німеччини є прикладом розвиненого механізму соціального забезпечення, який еволюціонує відповідно до демографічних і економічних викликів. По-перше, уряд країни розробляє низку реформ, що дозволяють адаптуватися до скорочення кількості працюючого населення, яке забезпечує фінансування пенсій. Зокрема, у 2021 році було виділено близько 100 мільярдів євро субсидій із державного бюджету на підтримку пенсійних виплат, що становило 30% від загальних витрат системи. Окрім того, закон про базову пенсію, який набрав чинності того ж року, забезпечив додаткову допомогу для громадян, що працювали більше 33 років за умов низьких доходів.

З одного боку, основна особливість базової пенсії полягає у її автоматичному нарахуванні тим, чий дохід не перевищував встановленого рівня. З іншого боку, розмір виплат залежить від кількості років трудового стажу. Наприклад, максимальна допомога може сягати 404,86 євро, тоді як середній розмір становить 75 євро. Завдяки цьому реформа дозволила

підтримати фінансову стабільність для багатьох пенсіонерів із низькими доходами.

Наприкінці варто зазначити, що механізм пенсійних пунктів у Німеччині відіграє ключову роль у забезпеченні диференційованих виплат. За даними, громадяни отримують пенсійний пункт, якщо їхній річний дохід відповідає середньому по країні. Переважно, розмір виплат залежить від кількості цих пунктів, що стимулює офіційну зайнятість та довгострокову участь у системі.

Необхідно розглянути також структуру пенсійного забезпечення, яка складається з трьох рівнів: державного обов'язкового страхування, виробничого страхування та приватного забезпечення старості. Основні переваги цього підходу полягають у його багаторівневості, яка забезпечує додаткові джерела фінансування для громадян. Спочатку обов'язкове страхування покриває базові потреби пенсіонерів, тоді як виробниче страхування залежить від рішень роботодавців. Приватне страхування, у свою чергу, дозволяє працівникам самостійно накопичувати додаткові кошти.

Окрім того, державна система має інтегрований підхід до підтримки різних категорій населення, зокрема, людей із низькими доходами. У 2022 році були запуснені програми співпраці з податковими органами для забезпечення прозорості виплат. Разом з тим, зафіксовано зростання доходів Пенсійного фонду до 356,8 мільярда євро, що дозволило уникнути дефіциту та досягти профіциту в 2,1 мільярда євро⁸⁰.

Зокрема, перспективи розвитку німецької пенсійної системи пов'язані зі збереженням фінансової стабільності через поступове підвищення пенсійного віку до 67 років. Уряд також планує підвищити ставки внесків у систему обов'язкового страхування після 2025 року, що сприятиме збалансуванню фінансового навантаження. Безперечно, досвід Німеччини

---

⁸⁰ Pensions rise more than expected. URL : <https://themunicheye.com/pensions-rise-morethan-expected-5258>. (date of access: 09.12.2024).

демонструє високий рівень організації та стійкості пенсійної системи, яка залишається соціально справедливою та фінансово стабільною навіть в умовах демографічних змін.

Розглянувши пенсійні моделі європейських країн, необхідно провести аналогічне дослідження пенсійної системи України за відповідними критеріями, що дозволяє виявити спільні риси, відмінності та сформулювати порівняльні висновки.

Зокрема, щодо демографічної ситуації, станом на початок 2022 року, загальна чисельність населення України становила приблизно 41,2 млн осіб, що демонструє суттєве зниження у порівнянні з попередніми роками (45,9 млн осіб у 2010 році та 51,9 млн осіб у 1991 році). Водночас, за даними директора Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України Е. Лібанової, на 1 січня 2023 року чисельність населення країни оцінювалася в межах від 28 до 34 млн осіб⁸¹.

У подальшому, згідно з прогнозами експертів цього ж Інституту, очікується, що на 1 січня 2030 року чисельність населення України варіюватиметься від 24 до 32 млн осіб. Така динаміка населення впливає на стабільність пенсійної системи, зокрема через зменшення кількості працюючих, які формують внески до Пенсійного фонду, та зростання частки пенсіонерів у загальній структурі населення.

В умовах війни Україна зіткнулася з серйозними демографічними викликами. По-перше, з початку воєнних дій облік вимушених мігрантів є вкрай утрудненим. По-друге, існує значний ризик того, що певна частина мігрантів не повернеться навіть після завершення воєнних дій, оскільки багато хто успішно адаптується до життя за кордоном, особливо в країнах ЄС. Якщо раніше міграція до ЄС здебільшого була тимчасовою і мала на меті заробітки, то тепер багато українців прагнуть остаточно оселитися за кордоном разом із сім'ями.

---

⁸¹ Чисельність населення України варіюється від 28 до 34 мільйонів – демографи. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3692466-ciselnist-naselenna-ukraini-variuetavid-28-do-34-miljoniv-demografi.html>. (date of access: 09.12.2024).

За даними Державної служби статистики України, тенденція до зниження народжуваності в Україні спостерігається протягом останніх років. Для забезпечення відновлення поколінь необхідний показник народжуваності становить 2,13–2,15 дитини на одну жінку. Однак у 2022 році цей коефіцієнт знизився до 1,1, а за прогнозами на 2023 рік може опуститися до 0,8 чи навіть нижче, що є критично низьким рівнем. Крім того, в Україні зберігається високий рівень смертності, що негативно впливає на демографічну динаміку. Демографи прогнозують значне падіння чисельності населення: до 2030 року воно може скоротитися до 35 мільйонів осіб⁸².

Пенсійна система також зазнає значних викликів. За даними Пенсійного фонду України, на початок 2023 року чисельність пенсіонерів становила 10,7 мільйона осіб, з яких 2,7 мільйона продовжують працювати. Для порівняння, у 2010 році кількість пенсіонерів становила 13,7 мільйона осіб.

Щодо чисельності платників пенсійних внесків, то, за тими ж даними, на початок 2023 року кількість застрахованих осіб, які сплачують єдиний соціальний внесок, склала 10,73 мільйона осіб. Серед них 79,6 % – наймані працівники, 12,1 % – фізичні особи-підприємці, самозайняті особи та члени фермерських господарств, а решта 8,3 % – військовослужбовці та інші категорії. Для порівняння, у 2010 році кількість платників пенсійних внесків становила 15,2 мільйона осіб.

Надалі необхідно звернути увагу на негативну динаміку демографічного й економічного навантаження, яка значно ускладнює функціонування пенсійної системи. Для більш глибокого аналізу варто зіставити ці дані з показниками у країнах ЄС, таких як Польща, Німеччина, Данія, Угорщина, де співвідношення платників внесків до пенсіонерів є іншим, що дозволяє оцінити можливі шляхи адаптації пенсійної системи України до сучасних умов.

---

⁸² Демографи прогнозують, що у 2023 році на Україну чекає катастрофічне падіння народжуваності. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3641463-demografiprognozuut-so-u-2023-roci-na-ukrainu-cekae-katastroficne-padinna-narodzuvanosti.html>. (дата звернення: 02.12.2024)

Аналізуючи показники демо-економічного навантаження, спостерігається суттєвий контраст між Україною та країнами ЄС. В Іспанії та Данії на 100 пенсіонерів припадає приблизно 200 платників пенсійних внесків, що забезпечує високий рівень фінансової стійкості пенсійних систем. У Німеччині та Польщі цей показник становить близько 150 платників на 100 пенсіонерів, що також є відносно стабільним, хоча й потребує додаткових заходів підтримки. В Україні на 100 пенсіонерів припадає лише 100 платників внесків, що вказує на глибоку кризу фінансування пенсійної системи та значні виклики для її функціонування в майбутньому⁸³.

Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» встановлює умови виходу на пенсію за віком із врахуванням страхового стажу. У 2023 році для досягнення пенсійного віку у 60 років необхідно мати страховий стаж не менше 30 років для жінок і 35 років для чоловіків. У перспективі, до 2028 року, тривалість страхового стажу поступово збільшуватиметься до 35 років. Додатково передбачено можливість придбання страхового стажу, розрахованого за мінімальним розміром ЄСВ. Так, вартість одного року стажу у 2023 році становить 17 688 грн.

Порівняння пенсійного віку в Україні та країнах ЄС демонструє суттєві відмінності. Наприклад, у Німеччині та Данії встановлено однаковий пенсійний вік для чоловіків і жінок – 67 років, тоді як в Україні – 60 років. Середня тривалість перебування на пенсії в Україні становить 13 років, що нижче, ніж у таких країнах, як Іспанія (16,7 років), але вище, ніж в Угорщині (11,5 років)⁸⁴.

Щодо розмірів пенсій, то в Україні мінімальна пенсія дорівнює прожитковому мінімуму для осіб, які втратили працездатність, і становить 2 093 грн. Середня пенсія у 2023 році досягла 4 622,59 грн, при цьому

---

⁸³ La esperanza de vida se eleva en España. URL: <https://datosmacro.expansion.com/demografia/esperanzavida/espana>. (дата звернення: 02.12.2024)

⁸⁴ Пенсія у 60: який стаж потрібен у 2023 році. URL : <https://www.rbc.ua/rus/news/pensiya-60-kiy-stazh-rotiben-2023-rotsi-1676122427.html> (дата звернення: 02.12.2024)

максимальна пенсія обмежується десятьма прожитковими мінімумами – 20 930 грн. Основна частина пенсіонерів, а саме 38 %, отримують пенсію у межах 2 000–3 000 грн.

Для стимулювання пізнішого виходу на пенсію в Україні застосовується система збільшення розміру виплат. За кожний місяць відстрочення призначення пенсії передбачено підвищення її розміру на 0,5 % до 60 місяців та на 0,75 % за понаднормовий період.

Розглядаючи перспективи, в умовах демографічної кризи в Україні (падіння чисельності населення, зниження народжуваності), підняття пенсійного віку є одним із потенційних рішень. Водночас необхідно розробити ефективні механізми підвищення тривалості життя, стимулювання офіційного працевлаштування та вдосконалення економічних інструментів, спрямованих на підтримку фінансової стійкості пенсійної системи.

Аналіз заробітної плати в Україні у 2022–2023 роках дозволяє визначити основні тенденції у цій сфері. Мінімальна заробітна плата, встановлена Законом України «Про державний бюджет на 2023 рік», становить 6 700 грн і залишається незмінною протягом року. У погодинному розрахунку її розмір дорівнює 40,46 грн. Середня заробітна плата за I квартал 2023 року досягла 13 423 грн, що на 3,1 % вище, ніж у березні 2022 року⁸⁵.

Порівняння пенсій в Україні та країнах ЄС демонструє значну різницю у розмірах виплат. Мінімальна пенсія в Україні становить 2 093 грн, тоді як у Польщі вона сягає 14 609 грн, в Іспанії – 32 244 грн, а в Данії для самотніх осіб – 76 815 грн. Середня пенсія в Україні – 4 622 грн, що суттєво менше, ніж у порівнюваних країнах, зокрема, у Німеччині (40 000–63 334 грн) та Іспанії (48 963 грн). Максимальна пенсія в Україні обмежується сумою 20 930 грн, що значно поступається аналогічним показникам у розвинених країнах (рис.2.6).

---

⁸⁵ Середня зарплата в Україні зростає. Як змінилися виплати за рік. URL : <https://minfin.com.ua/ua/2023/05/25/106387143/> (дата звернення: 02.12.2024)

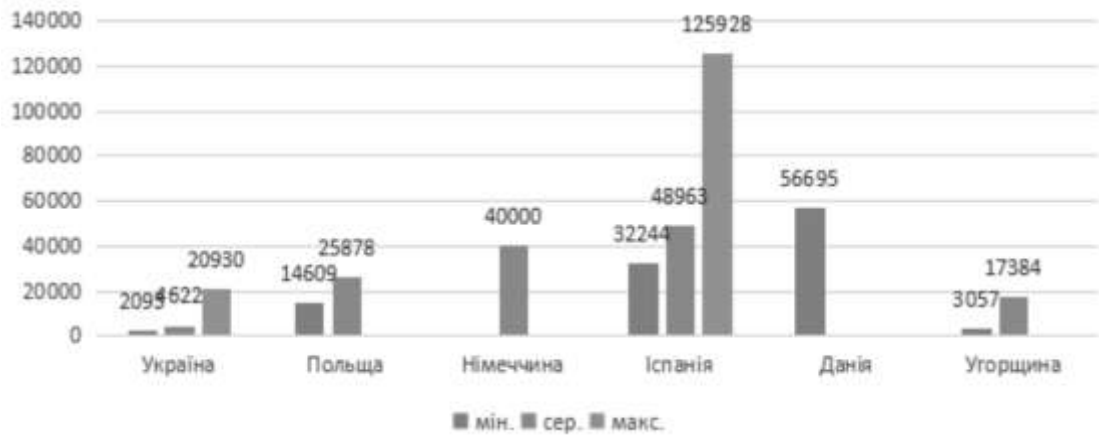

Рис.2.6. Розміри пенсій в Україні та країнах ЄС, грн⁸⁶

Аналіз показує, що мінімальна та середня пенсії в Україні є значно нижчими порівняно з країнами ЄС. Така різниця має своє об'єктивне підґрунтя, зокрема, рівень економічного розвитку, обсяги соціального захисту, демографічна ситуація та структурні особливості національних економік.

Варто зазначити, що абсолютні значення заробітної плати й пенсій в аналізованих країнах не враховують повного спектра соціальних послуг і витрат. У різних країнах рівень субсидій, доступність медичних послуг, транспортних пільг, ціни на споживчі товари, а також темпи інфляції та приватні заощадження можуть істотно впливати на якість життя громадян, що вимагає більш глибокого дослідження для об'єктивного висновку про рівень добробуту населення у кожній із країн.

Пенсійна система України зазнала суттєвих змін з кінця 1990-х років. Важливим етапом реформування стало впровадження системи спеціалізованого персоніфікованого обліку відомостей про застрахованих осіб (СПОВ), яке було реалізовано в рамках пілотного проєкту у Львівській області 1998 року. Позитивні результати експерименту дозволили поширити цю систему на всю країну у 2000 році. Завдяки впровадженню електронного

⁸⁶ Emerytura i renty w górę, waloryzacja się rozpoczęła. Seniorzy dostaną więcej pieniędzy. URL : <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Waloryzacja-emerytur-i-rent-2023-Ile-wyniesiemerytura-po-1-marca-8497637.html>. (дата звернення: 02.12.2024)

обліку вдалося значно покращити зберігання та управління даними про страховий стаж і пенсійні внески.

2003 року було ухвалено закони «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про недержавне пенсійне забезпечення», що заклали правову основу для трирівневої пенсійної системи. Модель передбачає солідарний, накопичувальний та недержавний рівні, спрямовані на забезпечення стабільності виплат і створення умов для довгострокових заощаджень. У рамках цих змін було введено обмеження розміру пенсій десятима прожитковими мінімумами для осіб, які втратили працездатність.

Пенсійна реформа 2018 року спрямовувалася на посилення залежності розміру пенсії від страхового стажу. Зокрема, було підвищено мінімальний стаж, необхідний для виходу на пенсію у 60 років, із 25 років 2018 року до 35 років, які стануть обов'язковими з 2028 року. Основною метою таких змін є стимулювання громадян до офіційного працевлаштування та забезпечення стабільності пенсійного фонду⁸⁷.

Попри те що накопичувальний рівень пенсійної системи залишається нереалізованим, його концепція активно обговорюється. Проект закону № 2683, який пропонував запровадження обов'язкових накопичувальних пенсійних рахунків, передбачав спрямування частини єдиного соціального внеску на індивідуальні рахунки працівників. Однак через економічні виклики, зокрема повномасштабну війну, впровадження цієї моделі було відкладено.

Нещодавно зареєстрований законопроект № 9212 передбачає обов'язкову участь у накопичувальній системі для всіх застрахованих осіб. Окрім того, було розроблено законопроект № 4408, який стосується професійного накопичувального пенсійного страхування для працівників шкідливих виробництв. Ініціативи спрямовані на поступове впровадження накопичувального рівня та створення стійкої системи пенсійного

---

⁸⁷ Пенсійна реформа – проміжний результат: зростання пенсій і збільшення застрахованих осіб. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/pensijna-reforma-promizhniy-rezultat-zrostannya-pensij-i-zbilshennya-zastrahovanih-osib> (дата звернення: 09.12.2024).

забезпечення, яка дозволить зменшити залежність від демографічних змін і економічних ризиків⁸⁸.

Функціонування пенсійної системи України ускладнюється через воєнні дії, які спричиняють перебої у сплаті єдиного соціального внеску (ЄСВ) та створюють проблеми з обліком одержувачів пенсійних виплат. Особливо гостро це стосується осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, у зонах активних бойових дій або вимушено виїхали за кордон. У відповідь на ці виклики був ухвалений Закон України «Про внесення зміни до Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” щодо призначення пенсії особам, які проживають на тимчасово окупованій території або на території, на якій ведуться бойові дії» № 2981-IX від 20 березня 2023 року⁸⁹. Закон гарантує призначення пенсій незалежно від строку звернення.

У контексті цифровізації та спрощення процедур, ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо спрощення механізму участі у загальнообов’язковому державному пенсійному страхуванні» № 2734-IX від 4 листопада 2022 року⁹⁰. Документ сприяє впровадженню сучасних підходів до добровільної сплати пенсійних внесків, запозичуючи найкращі європейські практики. Завдяки цьому зростає доступність пенсійної системи для осіб у складних життєвих обставинах.

Концепція реформування пенсійної системи, ухвалена на початку 2000-х років, мала амбітний характер і була подібною до моделей Центральної та Східної Європи. Однак іноземний досвід, зокрема країн Європейського Союзу, засвідчує, що успіх пенсійних реформ залежить від комплексного підходу. Пенсійна система інтегрована з національним господарським

---

⁸⁸ Пенсійна реформа-2025. *7eminar*. URL: <https://7eminar.ua/news/1194-pensiina-reforma-2025-vid-uryadu-vidrakhuvannya-iz-zarplati-ta-nova?page=101> (дата звернення: 09.12.2024).

⁸⁹ Про внесення зміни до Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" щодо призначення пенсії особам, які проживають на тимчасово окупованій території або на території, на якій ведуться бойові дії. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2981-20#Text> (дата звернення: 09.12.2024).

⁹⁰ Про внесення змін до деяких законів України щодо спрощення механізму участі у загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванні. *№ 2734-IX від 4 листопада 2022 року*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2734-20#Text> (дата звернення: 09.12.2024).

комплексом, ринком праці та системою державних фінансів. Також важливими є рівень фінансової грамотності та довіра населення до інституцій. Відсутність належної підготовки в цих сферах знижує ефективність реформ, відмовою від другого рівня в Польщі та Угорщині або тривалими труднощами з впровадженням накопичувальної системи в Україні.

Додаткові виклики створює міграція населення, зокрема трудова та вимушена, що скорочує кількість платників ЄСВ і посилює кризу солідарної пенсійної системи. У таких умовах необхідність реформування стає ще більш актуальною. Впровадження ефективною пенсійної реформи залежить від успішності комплексних національних змін. Зокрема, зниження рівня корупції та тінізації економіки може стати ключовим чинником, який вплине на рішення громадян щодо роботи в Україні, сплати податків та народження дітей.

Одним із перспективних шляхів є інтеграція України з Європейським Союзом, що сприятиме впровадженню прозорих правил у сфері державного управління та фінансового нагляду. Завдяки тісній співпраці з міжнародними структурами можна досягти більшої ефективності у проведенні системних реформ, зокрема у сфері пенсійного забезпечення.

Пенсійна реформа, розпочата в Україні на початку 2000-х років, мала ґрунтовну концептуальну основу, орієнтовану на впровадження сучасної трирівневої системи. Основні положення реформи відповідали тенденціям, які впроваджували країни Центральної та Східної Європи. Однак, як показує досвід інших держав, таких як Чилі, Польща чи Угорщина, впровадження накопичувальної системи потребує підготовки ширшого інституційного та економічного підґрунтя. Пенсійна система є інтегрованою з багатьма іншими елементами національного господарства, такими як ринок праці, державні фінанси, рівень довіри до інституцій та фінансова грамотність населення. За відсутності належної бази навіть добре розроблені реформи часто стикаються зі значними труднощами у впровадженні.

Вагомим додатковим викликом для української пенсійної системи стала масштабна міграція населення, як трудова, так і вимушена через воєнні дії. Значна частина громадян виїхала за кордон, що скоротило базу платників ЄСВ і посилило навантаження на солідарну компоненту пенсійної системи. Така ситуація зумовлює необхідність не лише модернізації самої пенсійної системи, а й розроблення комплексної стратегії щодо вирішення демографічних та економічних проблем.

Одним із можливих напрямів покращення ситуації є посилення співпраці України з міжнародними організаціями та інтеграція до Європейського Союзу. Дотримання стандартів прозорого управління та впровадження механізмів зовнішнього аудиту, що є вимогами членства в ЄС, здатні стати каталізатором системних реформ.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОУПРАВЛІНСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

3.1 Проблеми реалізації публічноуправлінських правовідносин у пенсійному забезпеченні України

Проблеми реалізації публічноуправлінських правовідносин у сфері пенсійного забезпечення України є наслідком як недосконалості нормативно-правової бази, так і низького рівня організації управління. Важливість цього питання обумовлена значним суспільним значенням пенсійної системи, яка забезпечує соціальний захист значної частини населення.

Недоліки нормативно-правового регулювання пенсійного забезпечення в Україні є серйозною перешкодою для ефективного функціонування пенсійної системи. Однією з найбільш суттєвих проблем є надмірна складність, фрагментарність та неоднорідність законодавчої бази, яка регулює пенсійне забезпечення. На сьогодні ключовими нормативними актами є Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та Закон України «Про пенсійне забезпечення». Однак ці закони містять низку положень, які або не адаптовані до сучасних умов, або суперечать один одному, що створює правову невизначеність і ускладнює їх практичне застосування.

Однією з проблем нормативно-правового регулювання є недостатнє врахування сучасних соціально-економічних реалій. Зокрема, закони не повною мірою відображають вплив демографічних змін, таких як старіння населення, зростання тривалості життя, а також зниження народжуваності. Крім того, значний вплив на пенсійну систему мають міграційні процеси, що посилюються в умовах війни та економічної нестабільності. Відсутність інтеграції цих аспектів у нормативно-правові акти обмежує можливості для

ефективного управління пенсійною системою та її адаптації до нових викликів.

Ще однією суттєвою проблемою є відсутність єдиного системного документа, такого як Пенсійний кодекс, який би об'єднав усі аспекти регулювання пенсійного забезпечення. У багатьох країнах світу подібні кодекси створюються для уніфікації законодавства, спрощення правозастосування та зниження адміністративних витрат. В Україні ж регулювання пенсійних питань залишається розподіленим між численними законодавчими та підзаконними актами, що часто створює труднощі для органів управління, зокрема Пенсійного фонду України, та для самих громадян. Наприклад, різні підходи до обчислення страхового стажу, визначення розмірів пенсійних виплат і способів їх фінансування ускладнюють реалізацію прав громадян на пенсійне забезпечення.

Окремої уваги заслуговує проблема невідповідності законодавства вимогам сучасної економічної ситуації. Застарілі підходи до регулювання обов'язкових пенсійних внесків, розмірів мінімальної та максимальної пенсій, а також механізмів індексації не враховують рівень інфляції, зміни у структурі зайнятості населення та необхідність стимулювання накопичувальної системи. Відсутність чітких законодавчих норм щодо стимулювання участі громадян у добровільних пенсійних програмах, а також недостатня увага до механізмів залучення приватного сектору, обмежують можливості розвитку багаторівневої пенсійної системи.

Невизначеність і неузгодженість законодавства також негативно впливають на діяльність органів державної влади, відповідальних за управління пенсійною системою. Наприклад, відсутність чітких правил взаємодії між Пенсійним фондом України, Міністерством фінансів та іншими державними структурами ускладнює координацію дій і знижує ефективність розподілу фінансових ресурсів. Крім того, відсутність єдиної бази даних і стандартів цифровізації пенсійної системи посилює адміністративні витрати та збільшує ризики помилок в адмініструванні.

Однією з найбільших проблем у функціонуванні пенсійної системи України є недостатня координація між органами, залученими до її адміністрування. Пенсійний фонд України, місцеві органи виконавчої влади та інші установи працюють у розрізненому форматі, що створює значні труднощі в обробці, передачі та управлінні інформацією. Така фрагментація інституційних механізмів ускладнює виконання ключових завдань пенсійної системи, зокрема своєчасну виплату пенсій, точний облік пенсійних внесків і формування стратегії розвитку системи.

Недостатній рівень цифровізації є ще одним викликом для пенсійної системи України. Незважаючи на прогрес у впровадженні електронних сервісів, інформаційні системи Пенсійного фонду України залишаються лише частково інтегрованими з іншими державними реєстрами, що ускладнює обробку даних про пенсійні внески, виплати та страховий стаж. Крім того, обмежена цифровізація створює умови для помилок у розрахунках, втрати даних і підвищує адміністративні витрати.

Інституційні проблеми також стосуються недостатнього рівня підготовки кадрів, які працюють у сфері пенсійного адміністрування. Застарілі підходи до організації роботи, брак сучасних навичок і знань, а також недостатній рівень оплати праці працівників Пенсійного фонду негативно впливають на ефективність виконання завдань і загальну продуктивність системи. Крім того, обмежений доступ до навчальних програм і відсутність належних інструментів професійного розвитку лише посилюють проблему.

Проблеми інституційного характеру підсилюються ще й браком довіри населення до Пенсійного фонду та інших управлінських структур. Періодичні затримки у виплатах пенсій, непрозорість управління фондами та відсутність ефективного зворотного зв'язку формують негативний імідж інституцій, що ускладнює залучення населення до добровільного пенсійного страхування і знижує рівень податкової дисципліни.

Фінансова нестабільність пенсійної системи України є однією з ключових перешкод на шляху до її реформування та довгострокової стабільності. Основною причиною є значний дефіцит бюджету Пенсійного фонду України, який у значній мірі залежить від державних субвенцій. Така залежність обмежує фінансову автономію Пенсійного фонду, а також створює додатковий тиск на державний бюджет, особливо в умовах економічної кризи та зниження доходів населення.

Дефіцит Пенсійного фонду безпосередньо пов'язаний із негативним співвідношенням кількості платників внесків до пенсіонерів. Згідно зі статистичними даними, кількість пенсіонерів значно перевищує кількість осіб, які здійснюють внески до Пенсійного фонду, що створює критичний рівень демографічного навантаження. Ситуація ускладнюється міграцією працездатного населення за кордон і тінізацією економіки, що знижує базу для збору єдиного соціального внеску.

Низька ефективність управління фінансовими ресурсами Пенсійного фонду також є фактором, що впливає на рівень фінансування. Відсутність належних механізмів інвестування пенсійних коштів, недостатній рівень прозорості та слабка боротьба з корупцією знижують доходи системи. Крім того, недостатній рівень індексації пенсійних виплат у поєднанні з високими темпами інфляції призводить до зниження реальної купівельної спроможності пенсіонерів.

Узагальнюючи, фінансові та інституційні проблеми пенсійної системи України є взаємопов'язаними, а їх вирішення вимагає комплексного підходу. Необхідно впровадити заходи для підвищення рівня цифровізації, оптимізації структури Пенсійного фонду, покращення координації між органами влади та розроблення механізмів стимулювання участі громадян у пенсійній системі. Лише системний підхід до реформування інституційних і фінансових аспектів може забезпечити довгострокову стабільність пенсійної системи.

Недостатня прозорість у процедурах нарахування та виплати пенсій є однією з ключових проблем функціонування пенсійної системи України. Недосконалість нормативно-правового регулювання, обмежена публічність інформації про алгоритми обчислення пенсій та відсутність чітких механізмів інформування громадян створюють умови для можливих зловживань і корупції. Особливе занепокоєння викликає питання контролю за сплатою єдиного соціального внеску. Значна частина суб'єктів господарювання, а також фізичних осіб-підприємців ухиляється від виконання зобов'язань зі сплати ЄСВ, що призводить до недоотримання доходів Пенсійним фондом. Відсутність дієвих механізмів виявлення та боротьби з подібними порушеннями сприяє подальшій тінізації економіки, що, своєю чергою, підриває основи функціонування солідарної пенсійної системи.

Складна демографічна ситуація та міграційні процеси значно ускладнюють стабільність пенсійної системи. Зменшення рівня народжуваності, що фіксується в Україні протягом останніх десятиліть, разом із постійним зростанням частки осіб похилого віку, створюють дисбаланс між кількістю платників внесків та пенсіонерів. Особливо гостро проблема проявляється на тлі зниження загальної чисельності населення через активні міграційні процеси. Від початку повномасштабної війни значна частина працездатного населення виїхала за кордон, що суттєво зменшило базу платників внесків і, відповідно, доходи Пенсійного фонду. Така ситуація ще більше посилює фінансове навантаження на бюджет і підриває стійкість солідарної системи, яка залежить від демографічного та економічного балансу.

Запровадження накопичувального рівня пенсійної системи, яке передбачене нормативно-правовою базою, стикається з численними викликами. Низький рівень фінансової грамотності серед населення, зумовлений недостатньою інформованістю про переваги накопичувальної системи, знижує готовність громадян брати участь у програмах

індивідуальних пенсійних накопичень. Крім того, довіра до фінансових установ залишається критично низькою, що пояснюється численними випадками шахрайства та банкрутства банків і фондів у минулому. Нестабільність економіки та відсутність гарантованих механізмів захисту пенсійних накопичень додатково посилюють ці проблеми. Економічна криза, викликана війною та інфляційними процесами, обмежує можливості інвестування накопичених коштів у надійні та прибуткові інструменти, що ставить під сумнів ефективність функціонування накопичувального рівня пенсійної системи.

Основними проблемами публічноуправлінських правовідносин у сфері пенсійного забезпечення України є недосконалість нормативно-правової бази, недостатня координація між управлінськими структурами, фінансова нестабільність Пенсійного фонду, відсутність прозорості в адмініструванні, а також вплив демографічних і міграційних викликів. Крім того, низький рівень фінансової грамотності та довіри до фінансових установ ускладнюють впровадження накопичувального рівня пенсійної системи. Вирішення цих проблем потребує комплексного підходу, включно з удосконаленням законодавства, посиленням цифровізації та розширенням механізмів контролю і стимулювання.

3.2 Рекомендації щодо вдосконалення пенсійної системи України на основі досвіду ЄС

В Україні формально існує трирівнева пенсійна система, однак повноцінне функціонування її елементів потребує значного доопрацювання. Перший рівень, заснований на солідарному принципі, є основною складовою, яка забезпечує базове пенсійне забезпечення. Проте він стикається зі значними викликами через демографічний тиск, скорочення кількості працюючих та дефіцит Пенсійного фонду. Для підвищення ефективності необхідно провести комплекс заходів, серед яких поступове підвищення

пенсійного віку, активна боротьба з тіньовою зайнятістю, оптимізація адміністрування пенсійних виплат та удосконалення механізмів індексації.

Другий рівень, який передбачає створення обов'язкової накопичувальної системи, є критично важливим елементом для забезпечення довгострокової фінансової стабільності пенсійної системи. Хоча законодавчо цей рівень був закладений ще у 2004 році, його впровадження досі не відбулося. Важливими кроками у цьому напрямку є створення прозорої нормативної бази, запровадження надійної системи контролю та незалежного нагляду за діяльністю пенсійних фондів. Додатково потрібно розробити механізми захисту накопичень громадян від інфляції та інших економічних ризиків.

Третій рівень, який передбачає добровільне накопичувальне пенсійне забезпечення, має великий потенціал для залучення громадян до формування власних пенсійних накопичень. Однак рівень участі населення у програмах недержавного пенсійного забезпечення залишається низьким через недостатню довіру до фінансових установ та слабку обізнаність населення про можливості цього рівня. Для стимулювання його розвитку необхідно запровадити податкові пільги для учасників, активізувати інформаційно-просвітницькі кампанії та забезпечити прозорість і надійність діяльності недержавних пенсійних фондів.

Отже, трирівнева пенсійна система України потребує системного вдосконалення. Основні зусилля повинні бути спрямовані на забезпечення стійкості солідарної системи, впровадження накопичувального другого рівня та розвиток недержавного пенсійного забезпечення з урахуванням найкращих європейських практик. Лише інтегровані заходи дозволять створити ефективну і стабільну систему пенсійного забезпечення, яка відповідатиме сучасним економічним і соціальним викликам.

Враховуючи актуальність трудової міграції українських громадян до країн ЄС, впровадження Пан'європейського пенсійного продукту (PEPP) може стати ефективним інструментом інтеграції України до європейського

соціального простору. Цей продукт, розроблений для забезпечення портативності пенсійних прав у межах ЄС, дозволяє працівникам накопичувати пенсійні заощадження незалежно від країни проживання чи роботи. Участь України в системі PEPP сприятиме соціальному захисту громадян, які працюють за кордоном, шляхом створення механізму збереження накопичених пенсійних активів. Це зменшить втрату пенсійних прав та сприятиме інтеграції української трудової міграції до європейського ринку праці.

Залучення України до системи PEPP має супроводжуватись розробкою нормативно-правової бази, що забезпечить узгодженість українського законодавства з регламентом ЄС. Особливу увагу слід приділити адаптації національної системи регулювання пенсійних накопичень до стандартів PEPP. Це включає створення механізмів прозорості та захисту активів громадян, розробку національних правил адміністрування накопичувальних рахунків та забезпечення права громадян на експортованість пенсійних накопичень при зміні країни проживання.

Для стимулювання участі українських громадян у накопичувальних пенсійних програмах необхідно розробити комплекс заходів, що забезпечать прозорість та довіру до таких систем. Насамперед, важливо створити надійну систему нагляду за діяльністю накопичувальних фондів, яка гарантуватиме безпеку активів і захист від економічних ризиків. Надання податкових пільг для учасників добровільних накопичувальних програм дозволить зробити їх більш привабливими для громадян, сприяючи розширенню кола учасників. Зокрема, можна запровадити механізми зниження податкового навантаження на доходи, які спрямовуються до накопичувальних фондів.

Інформаційна складова відіграє ключову роль у залученні населення до накопичувальних пенсійних програм. Проведення масштабних інформаційних кампаній сприятиме підвищенню обізнаності громадян про переваги накопичувальних систем та роз'ясненню їхньої значущості для забезпечення фінансової стабільності в старості. Для підвищення

ефективності таких кампаній доцільно використовувати приклади успішної інтеграції РЕРР у країнах ЄС та надавати доступні інструкції щодо участі в накопичувальних системах.

Інтеграція України до РЕРР також має позитивний макроекономічний ефект, оскільки сприятиме мобілізації довгострокових заощаджень і підвищенню фінансової стійкості пенсійної системи. Завдяки залученню пенсійних накопичень до інвестиційних програм національної економіки можна створити додаткові можливості для економічного зростання та модернізації фінансових ринків. У перспективі впровадження РЕРР в Україні дозволить забезпечити взаємодію української пенсійної системи з європейськими механізмами соціального забезпечення, сприяючи сталому соціально-економічному розвитку.

Запровадження механізму перезарахування трудового стажу громадян України, які працювали в країнах Європейського Союзу, є важливим етапом інтеграції до європейського соціального простору. Першим кроком у цьому напрямі має стати укладення двосторонніх угод із країнами-членами ЄС, що дозволить гармонізувати нормативно-правову базу та забезпечити юридичну основу для перезарахування стажу. Другим кроком є розробка процедур узгодження національного та європейського законодавства щодо методів обчислення трудового стажу та соціальних внесків. Третім кроком стане створення спрощених механізмів оформлення необхідної документації для громадян, які претендують на перерахунок стажу.

Створення спільної бази даних між українськими та європейськими соціальними службами є пріоритетним завданням. Вона має включати дані про сплачені соціальні внески, періоди працевлаштування та види соціального страхування для кожного громадянина. Першим етапом реалізації цього завдання є узгодження стандартів обміну даними між країнами. Другим етапом має стати впровадження сучасних технологій для забезпечення безпеки інформації, що зберігається в базі. Третім етапом є

створення інтерактивного доступу для громадян, який дозволить перевіряти інформацію щодо свого стажу та внесків.

Розробка онлайн-платформ для моніторингу пенсійних внесків і стажу є ключовим інструментом для підвищення прозорості системи. На першому етапі слід забезпечити інтеграцію національних і міжнародних даних у єдину інформаційну систему. Другим етапом має стати створення зручного інтерфейсу для користувачів, що дозволить їм легко отримувати інформацію про свої пенсійні права. Третім етапом є проведення навчальних програм і роз'яснювальних кампаній для громадян щодо користування платформою.

Прив'язка пенсійного віку до очікуваної тривалості життя, за прикладом Нідерландів та Фінляндії, є раціональним підходом до забезпечення стійкості пенсійної системи. На першому етапі слід провести аналіз демографічних і соціально-економічних показників України для визначення оптимальних параметрів такого механізму. Другим етапом стане розробка нормативно-правових документів, які закріплять цей підхід на законодавчому рівні. Третім етапом є створення окремих умов для осіб, зайнятих у важких умовах праці або з обмеженнями за станом здоров'я.

Розробка інформаційних платформ і довідкових ресурсів для громадян сприятиме підвищенню обізнаності про функціонування пенсійної системи. Першим етапом реалізації цього завдання є збір і систематизація інформації щодо рівнів пенсійної системи та переваг накопичувальних схем. Другим етапом має стати розробка електронних ресурсів, доступних у різних форматах, включаючи мобільні додатки. Третім етапом є активна просвітницька діяльність, що включатиме публікації в медіа, проведення семінарів і тренінгів.

Посилення контролю за сплатою єдиного соціального внеску підприємствами та самозайнятими особами є необхідною умовою для підвищення фінансової стабільності системи. Першим кроком у цьому напрямі має стати створення електронної системи моніторингу внесків, що дозволить виявляти порушення в реальному часі. Другим кроком стане

впровадження системи штрафів і стимулів для дотримання законодавства. Третім кроком є розробка механізмів спрощення звітності для підприємців і самозайнятих осіб, що стимулюватиме їхню участь у легальній економіці.

Використання п'ятирівневої моделі пенсійного забезпечення Світового банку дозволить врахувати основні критерії, такі як адекватність, стійкість, доступність і передбачуваність. На першому етапі слід здійснити адаптацію цієї моделі до українських реалій, враховуючи демографічні та економічні особливості. Другим етапом стане інтеграція накопичувальних рівнів у загальну пенсійну систему через створення законодавчої бази та стимулюючих механізмів. Третім етапом є оцінка ефективності впровадження моделі через регулярний моніторинг і коригування політик.

Розробка програм диверсифікації джерел фінансування пенсійних виплат є ключовим завданням для забезпечення стійкості системи. На першому етапі слід залучити інвестиційні фонди до фінансування накопичувальних систем. Другим етапом стане створення механізмів використання доходів від цих інвестицій для підтримки пенсійних виплат. Третім етапом є впровадження регуляторних норм, що забезпечать прозорість і ефективність використання залучених коштів.

Таким чином, вдосконалення пенсійної системи України має базуватися на інтеграції кращих європейських практик. Фінансова стабільність солідарної системи можлива через підвищення пенсійного віку, оптимізацію адміністрування та боротьбу з тіньовою економікою. Для накопичувального рівня важливо створити надійну правову базу, забезпечити незалежний нагляд та механізми захисту від інфляції. Добровільні накопичення потребують податкових стимулів та активної інформаційної роботи.

Приєднання до Пан'європейського пенсійного продукту сприятиме збереженню пенсійних прав громадян у межах ЄС. Розробка нормативної бази та прозорих механізмів адміністрування забезпечить ефективність цього

процесу. Інформаційні кампанії та онлайн-платформи для моніторингу стажу сприятимуть залученню громадян до накопичувальних програм.

Запровадження механізму перезарахування трудового стажу та створення спільної бази даних із країнами ЄС зміцнить інтеграцію до європейського соціального простору. Прив'язка пенсійного віку до тривалості життя та диференціація умов для окремих категорій громадян підвищать адаптивність системи. Залучення інвестиційних фондів та впровадження програм диверсифікації фінансування забезпечать стійкість та ефективність пенсійного забезпечення.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження досягнуто основної мети роботи. Для цього було виконано низку завдань, які визначили структуру дослідження, забезпечили послідовність аналізу та обґрунтування основних положень.

1. Публічне управління у сфері пенсійного забезпечення є комплексною системою, що забезпечує реалізацію соціальної політики держави, спрямованої на забезпечення соціального захисту громадян. Воно передбачає сукупність організаційно-розпорядчих заходів, які здійснюються органами виконавчої влади з метою належного функціонування пенсійної системи, забезпечення її фінансової стабільності, прозорості та ефективності.

Аналіз теоретичних підходів до визначення публічного управління свідчить про його багатовимірність, що включає функції стратегічного планування, адміністрування, контролю, а також реалізації державної політики. У сфері пенсійного забезпечення публічне управління передбачає як розробку стратегічних рішень на рівні Міністерства соціальної політики, так і їх виконання через адміністративні структури, зокрема Пенсійний фонд України.

Ефективне публічне управління в пенсійній сфері потребує чіткого функціонального розподілу між органами, які займаються формуванням політики, та тими, що відповідають за її реалізацію. Такий підхід забезпечує прозорість, зменшує дублювання функцій і сприяє підвищенню якості послуг, що надаються громадянам. Водночас управління має враховувати потребу адаптації до соціально-економічних змін, таких як старіння населення, демографічні виклики чи економічна нестабільність.

Забезпечення ефективності управління потребує вдосконалення законодавчої бази, підвищення рівня прозорості в адмініструванні пенсійних фондів, а також інтеграції сучасних цифрових технологій у процес управління. Удосконалення інституційного механізму управління дозволить

забезпечити стійкість пенсійної системи, створити умови для соціальної справедливості та підвищити рівень довіри населення до системи пенсійного забезпечення.

2. Пенсійне забезпечення України є однією з основних складових системи соціального захисту, спрямованою на забезпечення стабільного матеріального становища громадян похилого віку, осіб з інвалідністю та інших соціально вразливих категорій. Його багатогранність вимагає інтеграції юридичних, економічних та соціальних аспектів для побудови ефективної і стабільної системи.

Сфера пенсійного забезпечення, з позицій публічного управління, характеризується високим рівнем нормативно-правового та організаційного регулювання, що дозволяє державі реалізовувати соціальну політику через виконання зобов'язань перед населенням. Ефективність функціонування цієї системи залежить від балансу між стабільністю фінансових ресурсів, прозорістю управлінських рішень та здатністю адаптуватися до демографічних і економічних змін.

Розгляд основних підходів до аналізу сфери пенсійного забезпечення, таких як системний та інституціональний, дозволяє виокремити ключові елементи її функціонування. Системний підхід акцентує увагу на структурних складових пенсійної системи та їхній взаємодії, а інституціональний орієнтований на аналіз ролі організацій, які забезпечують її функціонування. Об'єднання цих підходів створює комплексне уявлення про структуру і функції пенсійного забезпечення.

Роль публічного управління у сфері пенсійного забезпечення полягає у забезпеченні стабільності, справедливості та соціальної рівності. Принципи справедливого розподілу ресурсів, фінансової прозорості, диференціації пенсійних виплат та адаптації до соціально-економічних умов є основою для ефективного функціонування пенсійної системи.

Отже, пенсійне забезпечення в Україні потребує постійного вдосконалення через оновлення законодавчої бази, впровадження сучасних

управлінських підходів та забезпечення фінансової стабільності. Інтеграція системних та інституціональних методів дозволяє розробляти ефективні управлінські рішення, що сприяють досягненню цілей соціальної політики і підтриманню добробуту громадян.

3. Пенсійна система України, побудована на трирівневій структурі, виконує важливу роль у соціальному захисті громадян. Перший рівень, солідарна система, базується на принципах взаємопідтримки поколінь, однак стикається з демографічними викликами, які створюють додатковий фінансовий тиск. Впровадження накопичувального рівня є стратегічним напрямом, що сприятиме диверсифікації джерел фінансування та підвищенню фінансової стійкості системи. Недержавне пенсійне забезпечення, як третій рівень, розширює можливості для громадян через добровільну участь і персоналізовані накопичення.

Сучасні виклики, серед яких демографічні тенденції, низький рівень формалізації економіки та заборгованість зі сплати внесків, потребують удосконалення механізмів фінансування і регулювання. Позитивні зрушення, такі як зростання надходжень до Пенсійного фонду і покращення адміністрування, свідчать про потенціал для розвитку. Комплексний підхід, орієнтований на зміцнення накопичувальної системи, підвищення фінансової грамотності населення та адаптацію до змін, дозволить забезпечити стійкість пенсійної системи у довгостроковій перспективі.

4. Європейський Союз демонструє різноманітність моделей пенсійного забезпечення, які розвивалися відповідно до соціально-економічних і культурних особливостей окремих країн. Основними моделями є скандинавська, континентальна та південно-європейська, кожна з яких відображає унікальні підходи до забезпечення соціальної справедливості та стабільності.

Скандинавська модель зосереджена на принципах солідарності та рівності. Вона забезпечує високий рівень соціального захисту завдяки універсальним програмам, які фінансуються за рахунок високих податків. У

цій моделі основний акцент зроблено на доступі до якісних соціальних послуг і забезпеченні мінімального доходу для всіх громадян. Система активно підтримується інститутами громадянського суспільства, що сприяє її прозорості та довірі.

Континентальна модель (модель Бісмарка) базується на системі соціального страхування, яка фінансується внесками працівників і роботодавців. Її особливістю є чіткий зв'язок між тривалістю професійної діяльності та розміром пенсійних виплат. Модель також передбачає механізми підтримки малозабезпечених верств населення через системи соціальної допомоги, що забезпечує базовий рівень захисту.

Південно-європейська модель характеризується менш розвиненою інфраструктурою соціальних послуг і значною залежністю від родинної підтримки. Вона спрямована на підтримку мінімального доходу для осіб похилого віку, однак стикається з викликами демографічного старіння та економічної нестабільності.

Кожна з цих моделей демонструє як переваги, так і недоліки. Європейські країни вже вдаються до реформ, спрямованих на подолання демографічних викликів, зокрема, підвищення пенсійного віку, стимулювання накопичувальних пенсій та збільшення мінімального страхового стажу.

Для України досвід держав ЄС є надзвичайно цінним. Використання елементів скандинавської рівності, фінансової стійкості континентальної моделі та зменшення залежності від родинної підтримки, властивої південно-європейській моделі, може сприяти створенню ефективної пенсійної системи. Збалансований підхід із урахуванням національних реалій дозволить забезпечити соціальну справедливість та фінансову стабільність у довгостроковій перспективі.

5. Порівняння пенсійних систем України та країн Європейського Союзу, таких як Польща та Німеччина, демонструє суттєві відмінності у структурі, принципах функціонування та рівнях забезпечення. У країнах ЄС

пенсійні системи побудовані на основі багаторівневих структур, які включають солідарний, накопичувальний та добровільний компоненти. Це сприяє більшій фінансовій стійкості та адаптивності до демографічних і економічних викликів. Натомість українська система залишається залежною від солідарного рівня, що обмежує її здатність ефективно реагувати на сучасні виклики, такі як старіння населення та міграційні процеси.

Досвід Польщі свідчить про ефективність інтеграції накопичувального рівня, який забезпечує додаткові джерела фінансування, тоді як німецька система демонструє успішне використання соціального страхування та інституційного регулювання. Україна може скористатися цими прикладами для розробки власної моделі, враховуючи необхідність підвищення мінімального стажу, впровадження індивідуальних накопичувальних рахунків і посилення стимулів для офіційного працевлаштування. У перспективі інтеграція з ЄС та дотримання європейських стандартів управління може стати ключовим чинником для модернізації української пенсійної системи та підвищення рівня соціального захисту.

6. Аналіз публічноуправлінських правовідносин у сфері пенсійного забезпечення України виявив низку ключових проблем, які суттєво обмежують ефективність функціонування пенсійної системи. До основних викликів відносяться недосконалість нормативно-правової бази, фрагментація управлінських процесів, фінансова нестабільність Пенсійного фонду та низький рівень цифровізації. Відсутність інтеграції демографічних і міграційних реалій у законодавство ще більше посилює ці проблеми.

Сучасні виклики, такі як старіння населення, зниження кількості платників внесків та міграційні процеси, вимагають комплексного підходу до реформування пенсійної системи. Зокрема, необхідно оновити законодавство з урахуванням сучасних економічних і соціальних реалій, розробити єдиний Пенсійний кодекс, запровадити механізми стимулювання участі громадян у накопичувальних програмах та посилити координацію між державними органами. Лише системний підхід, що передбачає інтеграцію сучасних

технологій, підвищення прозорості та адаптацію до демографічних викликів, може забезпечити стабільність пенсійної системи України у довгостроковій перспективі.

7. Вдосконалення пенсійної системи України потребує інтеграції кращих європейських практик для забезпечення її фінансової стабільності, адаптивності та соціальної справедливості. Основними напрямками реформ є зміцнення солідарної системи через підвищення пенсійного віку, боротьбу з тіньовою економікою та оптимізацію адміністративних процесів. Впровадження обов'язкової накопичувальної системи вимагає створення прозорої нормативної бази, незалежного нагляду та механізмів захисту від інфляційних ризиків.

Для розвитку добровільного пенсійного забезпечення необхідні податкові стимули, активна інформаційно-просвітницька робота та посилення довіри до фінансових установ. Важливим кроком до інтеграції України в європейський соціальний простір є впровадження Пан'європейського пенсійного продукту (PEPP), що забезпечить збереження пенсійних прав громадян у країнах ЄС та стимулюватиме фінансову стабільність системи.

Надалі доцільно приділити увагу розробці механізму перезарахування трудового стажу, створенню спільних баз даних та онлайн-платформ для підвищення прозорості й зручності користування системою. Прив'язка пенсійного віку до тривалості життя сприятиме адаптації до демографічних викликів, а залучення інвестиційних фондів та диверсифікація джерел фінансування забезпечать стійкість пенсійної системи у довгостроковій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право. Загальна частина (альбом схем) : навчальний посібник / О. В Кузьменко та ін. Київ : ЦУЛ, 2015. 232 с.
2. Андреев Д. Є. Адміністративне право України : словник термінів : навч. посіб. для студентів ВНЗ / за заг. ред. Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова. Київ : Ін Юре, 2014. 519 с.
3. Андріїв В.М., Кучма О.Л., Сієвова Л.М. Пенсійне забезпечення у солідарному рівні загальнообов'язкового державного пенсійного страхування : монографія. Київ : Маслаков, 2018. 474 с
4. Баранова В., Кулікова Є. Система пенсійного забезпечення України та євроінтеграційні процеси. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2016. № 1. С. 5-16.
5. Баштанник О. В. Новий інституціоналізм у політико-інституційній парадигмі : конкретизація змісту поняття та параметрів дослідницької стратегії. Політикус. 2017. Вип. 2. С. 11-14.
6. Бугайчук К. Л. Співвідношення публічного адміністрування з іншими управлінськими категоріями. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2017. Вип. 4. С. 154-165.
7. Бурденюк С. В. Перспективи розвитку накопичувального пенсійного забезпечення в Україні. Інноваційна економіка. 2020. № 5-6. С. 143-147
8. Буряченко О. Є. Пенсійна система в Україні : історія становлення і теоретичні засади розвитку на сучасному етапі національного державотворення : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.01. Одеса, 2017. 20 с.
9. Демографи прогнозують, що у 2023 році на Україну чекає катастрофічне падіння народжуваності. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3641463-demografiprognozuut-so->

u-2023-roci-na-ukrainu-cekae-katastroficne-padinna-narodzuvanosti.html.

(дата звернення: 02.12.2024)

10. Державне управління : проблеми адміністративно-правової теорії та практики : монографія / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Факт, 2003. 384 с.
11. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/2341 від 14 грудня 2016 року про діяльність установ професійного пенсійного забезпечення (УППЗ) та нагляд за ними (нова редакція). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_036-16#Text (дата звернення: 09.12.2024).
12. Діденко Л.В., Тітор В.С. Сучасний стан системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. 2020. № 1-2. С. 76-86.
13. Єлісеєва О. К. Система недержавного пенсійного забезпечення як засіб матеріального стимулювання персоналу підприємств сфери послуг. Соціально-економічні проблеми і держава. 2017. Вип. 1. С. 159-169.
14. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2023 році - Пенсійний фонд України. Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2164882-zvit-pro-robotu-ta-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-u-2020-rotsi-2/> (дата звернення: 09.12.2024).
15. Зеленко Василь Реформування пенсійної системи України у світлі європейських стандартів = Reforming Ukrainian Pension System in Light of European Standards : монографія / Василь Зеленко. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. – 202 с.
16. Калита Т. А. Проблеми розвитку пенсійної системи в Україні та шляхи їх розв'язання. Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). 2014. № 1. С. 100-105.

17. Кальниш Ю. Г., Лозинська Т. М., Тимцуник В. І. Публічне управління та адміністрування : навч. посіб. Полтава : РВВ ПДАА, 2015. 279 с
18. Каптар Г. Г. Об'єктивна зумовленість пенсійного страхування в Україні. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 73-77.
19. Клименко О. М. Державний контроль у сфері пенсійного страхування та пенсійного забезпечення в Україні. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]*. Сер. : Державне управління. 2011. Т. 165, Вип. 153. С. 110-113.
20. Коваль О.П. Реформування солідарної пенсійної системи України. Аналіт. доп. К: НІСД, 2020. 28 с
21. Колесникова К. О. Публічне адміністрування в Україні : огляд літературних джерел. *Теорія та практика державного управління*. 2013. Вип. 3(42). 8 с
22. Колотік А. С. До проблеми визначення поняття правовідносин у сфері пенсійного забезпечення. *Митна справа*. 2014. № 2(2.2). С. 189-193.
23. Кравець І. В., Якобчук В. П., Іванюк О. В. Глобальна архітектура інститутів публічного управління та адміністрування. *Інвестиції : практика та досвід*. 2018. № 7. С. 105-109
24. Лазор О. Д., Лазор О. Я., Юник І. Г. Основи публічного управління та адміністрування : навч.-метод. посіб. Київ : Ліра-К, 2017. 267 с.
25. Легеза Ю. О., Кулінич К. А. Розгляд питання поняття «публічне адміністрування». *Право і суспільство*. 2016. № 6(2). С. 107-111
26. Мельник В.І. Пенсії в солідарній системі пенсійного страхування у контексті новітньої реформи. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2018. № 3. С. 61-67.
27. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/catalog/ministerstvo-sotsialnoi-politiki-ukraini> (дата звернення: 01.12.2024).

28. Міщук Г. Ю., Шишкіна О. О. Пенсійне забезпечення в Україні : оцінка стану та моделювання трансформації : монографія. Рівне : НУВГП, 2016. 176 с.
29. Накопичувальна система пенсійного страхування - Головне управління Пенсійного фонду України в Одеській області. Головне управління Пенсійного фонду України в Одеській області. URL: <https://www.pfu.gov.ua/od/291578-nakopychuvalna-systema-pensijnogo-strahuvannya-4/> (дата звернення: 09.12.2024).
30. Павленко В. Чому Європейська комісія поставила Україні одиницю за соціальну політику. URL: <https://texty.org.ua/articles/109148/chomu-yeuropejska-komisiya-postavy-la-ukrayini-odynycyu-za-socialnu-polityku/> (дата звернення: 03.12.2024).
31. Пенсійна реформа – проміжний результат: зростання пенсій і збільшення застрахованих осіб. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/pensijna-reforma-promizhniy-rezultat-zrostannya-pensij-i-zbilshennya-zastrahovanih-osib> (дата звернення: 09.12.2024).
32. Пенсійна реформа-2025. 7eminar. URL: <https://7eminar.ua/news/1194-pensiina-reforma-2025-vid-uryadu-vidrakhuvannya-iz-zarplati-ta-pova?page=101> (дата звернення: 09.12.2024).
33. Пенсійне забезпечення : навч. посіб. / І. А. Вєтухова, Г. О. Яковлева, О. М. Ярошенко, за заг. ред. В. В. Жернакова. Харків : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. 230 с
34. Пенсійний фонд України. Офіційний сайт. URL: <https://www.pfu.gov.ua/byudzheth/> (дата звернення 10.10.2024 р.).
35. Пенсія у 60: який стаж потрібен у 2023 році. URL : <https://www.rbc.ua/rus/news/pensiya-60-kiy-stazh-potriben-2023-rotsi-1676122427.html> (дата звернення: 02.12.2024)

36. Податковий кодекс України : Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2755-17>. (дата звернення: 20.11.2024)
37. Про внесення змін до деяких законів України щодо спрощення механізму участі у загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванні. № 2734-IX від 4 листопада 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2734-20#Text> (дата звернення: 09.12.2024).
38. Про внесення зміни до Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" щодо призначення пенсії особам, які проживають на тимчасово окупованій території або на території, на якій ведуться бойові дії. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2981-20#Text> (дата звернення: 09.12.2024).
39. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV. URL.: <http://www.zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 20.11.2024)
40. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України від 9 липня 2003 р. № 1057-IV. URL.: <http://www.zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 20.11.2024)
41. Про центральні органи виконавчої влади. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text> (дата звернення: 08.12.2024).
42. Ріппа М. Порівняльна характеристика світових систем пенсійного забезпечення і страхування. Світ фінансів. 2017. № 1 (10). С. 35–45.
43. Саловський О. Б. Історія розвитку парадигми інституціоналізму. Історія народного господарства та економічної думки України. 2019. Вип. 52. С. 49-71.
44. Сердюк О. С., Петров І. П. Інституціоналізм як квінтесенція теорії добробуту. Вісник економічної науки України. 2019. № 2. С. 14-20.

45. Середній розмір пенсії в Україні за минулий рік зріс на понад 760 грн.
URL: <https://www.poglyad.info/2024/01/10/serednij-rozmir-pensiyi-v-ukrayini-za-mynulyj-rik-zris-na-ponad-760-grn/>.
46. Середня зарплата в Україні зросла. Як змінилися виплати за рік. URL :
<https://minfin.com.ua/ua/2023/05/25/106387143/> (дата звернення:
02.12.2024)
47. Система недержавного пенсійного забезпечення. Офіційний вебпортал парламенту України. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0022323-12#Text> (дата звернення:
09.12.2024).
48. Системний аналіз формування державної політики в умовах макроекономічної дестабілізації : монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. І. Г. Лук'яненко. Київ : НаУКМА, 2017. 463 с.
49. Скандинавська модель: секрет успіху країн Північної Європи чи система, позбавлена майбутнього? | ADASTRA. ADASTRA І Аналітичний центр. URL: <https://adastra.org.ua/blog/skandinavska-model-sekret-uspihu-krayin-pivnichnoyi-yevropi-chi-sistema-pozbavlena-majbutnogo> (дата звернення: 05.12.2024).
50. Скуратівський В., Линдюк О. Державне регулювання фінансового забезпечення пенсійних систем: досвід країн Європейського Союзу. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2017. № 1. С. 206–217.
51. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навчальний посібник. Вид. 3-тє, перероб. та доп. Київ : Атіка, 2011. 624 с
52. Сучасний тлумачний словник української мови 60 000 слів / Н. Кусайкіна, Ю. Цибульник. Київ : Видавничий дім «Школа». 2014. 784 с
53. Толуб'як В. С. Державне регулювання в сфері пенсійного забезпечення: суть та необхідність здійснення. Економіка та держава. 2010. № 5. С. 76-79.

54. Управлінські, правові та соціально-економічні аспекти імплементації *acquis communautaire* у діяльності органів публічної влади України / За заг. ред. докторів юридичних наук Л.Ю. Величко та С.М. Клімової. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2021. 204 с
55. Цікановська Н. А. Концептуальні основи державної політики у сфері недержавного пенсійного забезпечення. Вісник Університету банківської справи Національного банку України. 2014. № 2. С. 28-32.
56. Чисельність населення України варіюється від 28 до 34 мільйонів – демографи. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3692466-ciselnist-naselenna-ukraini-variuetavid-28-do-34-miljoniv-demografi.html>. (date of access: 09.12.2024).
57. Чудик-Білоусова Н. І. Договірне регулювання відносин у сфері пенсійного забезпечення в сучасних умовах. Приватне право і підприємництво. 2017. Вип. 17. С. 130-134
58. Шумило М. М. Адміністративна юстиція у сфері пенсійного забезпечення : проблеми теорії. Судова апеляція. 2015. № 2. С. 14-22.
59. Шумило М. М. Відповідальність у сфері пенсійного забезпечення. Публічне право. 2017. № 4. С. 157-164
60. Що таке солідарна пенсійна система - Головне управління Пенсійного фонду України в Дніпропетровській області. Головне управління Пенсійного фонду України в Дніпропетровській області. URL: <https://www.pfu.gov.ua/dp/668994-shho-take-solidarna-pensijna-systema/> (дата звернення: 04.12.2024).
61. Який законодавчо встановлений максимальний розмір пенсії? Vermoegens Zentrum. URL : <https://www.vermoegenszentrum.de/wissen/wie-hoch-ist-die-gesetzliche-hoehstrente>. (date of access: 09.12.2024).
62. Які пенсійні системи працюють у країнах світу. Слово і Діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/10/08/infografika/suspilstvo/yaki-pensijni-systemy-pracyuyut-krayinax-svitu> (дата звернення: 09.12.2024).

- 63.Якобчук В. П., Ревунець Г. А., Веремчук Я. Ю. Інноваційні підходи до публічного управління якістю освітніх послуг в умовах суспільних трансформацій. Інвестиції : практика та досвід. 2021. № 6. С. 104-108.
- 64.Яковлєв І. П. Форми і методи публічного адміністрування у державній митній справі : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2016. 224 с.
- 65.Стандарти ради Європи. URL: <https://rm.coe.int/soft-c-uk-1-/1680a33520> (дата звернення: 09.12.2024).
- 66.Chrostowski Gabriel, Lamański Filip. System emerytalny w Polsce wymaga naprawy. URL : <https://obserwatorgospodarczy.pl/2023/02/15/system-emerytalny-w-polsce-wymaganaprawy-raport-og/> (date of access: 09.12.2024).
- 67.Emerytów w Polsce będzie przybywać. "Rocznie około 300 tysięcy osób". TVN24 Biznes. URL: <https://tvn24.pl/biznes/dla-seniora/emerytury-2023-emerytow-w-polsce-bedzie-przybywac-ile-kosztuje-system-emerytalny-prezes-zus-gertruda-uscinska-komentuje-st6592416> (date of access: 09.12.2024).
- 68.Emerytury i renty w górę, waloryzacja się rozpoczęła. Seniorzy dostaną więcej pieniędzy. URL : <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Waloryzacja-emerytur-i-rent-2023-Ile-wyniesieemerytura-po-1-marca-8497637.html> (date of access: 09.12.2024).
- 69.Hinrics K. Recent pension reforms in Europe: Morechallenges, new directions. An overview. URL : <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/spol.12712> (date of access: 09.12.2024).
- 70.La esperanza de vida se eleva en España. URL: <https://datosmacro.expansion.com/demografia/esperanzavida/espana>. (дата звернення: 02.12.2024)

71. Mission and tasks. European Insurance and Occupational Pensions Authority. URL: https://www.eiopa.europa.eu/about/mission-and-tasks_en (date of access: 09.12.2024).
72. Nowy Wiek Emerytalny 2023? Zmiany zasad dla emerytów - ale przejście na emeryturę ma być nadal wyborem. URL : <https://strefabiznesu.pl/nowy-wiek-emerytalny-2023-zmiany-zasad-dla-emerytow-ale-przejscie-na-emeryture-ma-byc-nadal-wyborem/ar/c1-17353935> (date of access: 09.12.2024).
73. Pensions rise more than expected. URL : <https://themunicheye.com/pensions-rise-morethan-expected-5258>. (date of access: 09.12.2024).
74. Regulation - 1094/2010 - EN - EUR-Lex. EUR-Lex – Access to European Union law – choose your language. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32010R1094> (date of access: 09.12.2024).
75. System emerytalno-rentowy w Polsce. URL : <http://surl.li/iquww> (date of access: 09.12.2024).
76. United Nations Development Programme. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-08/5%20FINAL_Tree_Sustainable_finance_strategy_297x210mm_4+4_web_180822.pdf (date of access: 04.12.2024).